

From Linguistic Resistance to Discursive Resistance: A Semio-Semantic Analysis of the Action of Jihad and Martyrdom in the Poetry of Mahmoud Hussein Mefleh

Article Type: Research

Seyed Morteza Sabbagh Jafari^{1}*

Abstract

Semio-semantics is among the modern analytical frameworks in the field of discourse. From a discursive perspective, signs engage in interaction, opposition, or conflict with one another, thereby facilitating the process of meaning transmission. Semantic signs are either program-based and action-oriented or, depending on their position within the literary text, shoshy (dynamic), tension-driven, or boshy (latent). Research indicates that the poetry of Mahmoud Hussein Mefleh is rich in action-oriented semiotic meanings, making it a suitable ground for analyzing the functions of semio-semantics in the context of resistance discourse. Mahmoud Hussein Mefleh, a contemporary Palestinian poet, has portrayed the elements of resilience in his poetry through the most innovative imagery and diction. The present study aims to examine the process of meaning transmission from the surface linguistic structure (resistance, perseverance, and linguistic appeasement) to the deep linguistic structure (discourse of resistance). This research adopts a descriptive-analytical approach, utilizing modern theories of discourse semio-semantics, and focuses on three of Mefleh's poetry collections: *Memories of a Palestinian Martyr*, *Islamic Inscriptions on Palestinian Stone*, and *The Tale of the Palestinian Shawl*. The findings reveal that every discursive act involved in the formation and transmission of meaning consists of three key characteristics: resistance, perseverance, and discursive appeasement. The most central components of resistance discourse include: Calls for steadfastness, jihad, and martyrdom; Commitment to covenants in the struggle against the enemy; Rejection of traitors and collaborators; Avoidance of division and unilateralism. These action-based components possess varying thresholds of resistance and alter the

¹. Corresponding Author, Assistant Professor at the Faculty of Foreign Languages, Department of Arabic Language and Literature, Vali-e-Asr University, Rafsanjan, Iran. m.sabbagh@vru.ac.ir orcid.org/0000-0002-5916-1824

course of resistance-oriented discourse by introducing different levels of energy. Hence, in most of his poems, the rational programmatisms of the mind and the eruption of dynamic (shoshy) signs consistently form the core and driving force of the poet's discourse. Mefleh's action-driven discourse and his humanistic thought intertwine rebuke and encouragement in his verses, while hope and rebellion emerge in a tightly interwoven, undulating presence within his phrases and imagery. This resistant characteristic of the Arab poet's discourse paves the way for the transcendence of discursive actors and navigates through linguistic structures of resistance, perseverance, and appeasement to shape the concept of resistance. Such resistance enables the reconfiguration of actions and prevents their stagnation within the discursive framework.

Keywords: Semio-semantics, Action-Oriented Signs, Linguistic and Discursive Resistance, Mahmoud Hussein Mefleh, Contemporary Arabic Poetry

1. Introduction

Mahmoud Hussein Mefleh is a committed Palestinian poet whose literary oeuvre is profoundly intertwined with the tragedy of the occupation and the subsequent struggle for liberation. His poetry functions as a form of cultural jihad, seamlessly blending national and religious elements to construct a potent discourse of resistance. While prior scholarship on Mefleh has primarily engaged with the thematic dimensions of his work—such as the presence of martyrdom, national identity, and anti-colonial sentiments—there remains a significant lacuna in understanding the underlying linguistic and semiotic mechanisms through which his poetry generates and transmits meaning. This study addresses this critical gap by employing a semio-semantic framework, which conceptualizes meaning not as a static, pre-given outcome but as a dynamic, emergent process arising from the interaction of signs within a specific discursive system. This theoretical approach enables a rigorous and systematic analysis of how the abstract concepts of jihad (struggle) and shahada (martyrdom) are not merely described or alluded to, but are actively discursively constructed as the foundational pillars of a cohesive Palestinian resistance identity. The significance of this research lies in its methodological contribution: it moves beyond content analysis to uncover the semiotic operations that

transform language into a tool of resistance and identity formation. By focusing on three representative collections—Memories of a Palestinian Martyr, Islamic Inscriptions on Palestinian Stone, and The Tale of the Palestinian Shawl—this study offers an in-depth exploration of the poetic strategies that underpin Mefleh's resistance discourse.

Research Questions

The central research problem guiding this investigation is: How does the concept of resistance transform from a scattered set of linguistic components—manifested in imagery, vocabulary, and rhetorical devices—into a cohesive, agential, and identity-forming discourse in Mefleh's poetry? This overarching question is broken down into two specific research inquiries:

How do the semes related to the acts of jihad and martyrdom manifest and function within the poet's discourse, moving beyond thematic representation to active semiotic construction?

Through which specific semio-semantic mechanisms does the meaning of resistance transition from the surface linguistic level (resistance, perseverance, and linguistic appeasement) to the deep discursive structure (the discourse of resistance), thereby shaping the reader's perception and response?

Theoretical Foundations of Research

The theoretical framework of this study is grounded in the semio-antics of discourse, drawing primarily on the foundational work of Algirdas Julien Greimas and its subsequent development by scholars such as Jean-Claude Coquet, Denis Bertrand, and notably Hamidreza Shairi. Central to this framework is the distinction between different types of discourse and the signs that constitute them. The analysis focuses on three primary types of discursive systems and their corresponding signs:

Action-oriented (Programmatic) Discourse and Signs: This system is governed by a logic of action and transformation. The discourse is structured around a program or goal, often operating within a prescriptive modality (where a superior authority commands action) or a persuasive modality (where one party attempts to convince another through argumentation). In Mefleh's poetry, the call to jihad is a prime example, where the poet, assuming a position of authority, summons his audience to action through imperative verbs and logical arguments, framing the struggle as an unconditional obligation.

Dynamic ("Shoshy") Discourse and Signs: This system breaks away from logical programmatism, characterized by emotional intensity, fluidity, and passionate rupture. "Shoshy" signs erupt from the text, conveying raw emotion, rebellion, and a sense of urgency that transcends rational calculation. This is evident in the poet's moments of heightened anger, grief, or euphoric hope, where the language itself becomes a performative act of emotional expression.

Tensive (Tanshi) Discourse and Signs: This system is based on the interplay between two axes: intensity (the emotional, sensory, and qualitative dimension) and extent (the cognitive, quantitative, and spatial dimension). Meaning is generated through the tension between these two forces. For instance, the portrayal of a martyr can create intense emotional pressure (high intensity) while also expanding the cognitive understanding of their sacrifice as part of a larger historical and spiritual continuum (high extent). The fluctuation between hope and despair, rebuke and encouragement in Mefleh's poetry is a classic example of tensive discourse.

Furthermore, the analysis utilizes the concept of pre-tension (pre-construct), which involves the act of making the absent present within the discourse. In the context of martyrdom, this mechanism is crucial, as the poet directly addresses the fallen, bringing them into the temporal and spatial "here and now" of the poem, thereby transforming them from passive memories into active agents whose legacy shapes the present struggle. Finally, the study employs the triadic model of resistance, perseverance, and appeasement as key characteristics of discursive acts that shape the flow of meaning. Resistance refers to the creation of obstacles against the imposition of meaning by another force; perseverance is the sustained effort to maintain a discursive position; and appeasement involves the modulation of tension within the discourse. The interplay of these three forces determines the dynamic trajectory of the text.

Methodology

This research employs a descriptive-analytical method, characterized by a qualitative and text-focused approach. The corpus of the study consists of three collections of poetry by Mahmoud Hussein Mefleh: *Memoirs of a Palestinian Martyr*, *Islamic Inscriptions on Palestinian Stone*, and *The Tale of the Palestinian Shawl*. These collections were purposively selected for their explicit thematic focus on the Palestinian cause, the clarity of their jihad and martyrdom motifs,

and their representative quality in showcasing the poet's distinctive style.

The analytical process is multi-layered. It begins with a close reading of the selected texts to identify the key linguistic structures, rhetorical devices, and recurring imagery that relate to the themes of resistance, struggle, and sacrifice. Following this, the analysis examines how these elements are organized and deployed within the different semio-semantic systems outlined in the theoretical framework. This involves tracing how the poet shifts between prescriptive commands (calling for action), dynamic eruptions of emotion, and tensive constructions of meaning (juxtaposing hope and despair). A crucial part of the methodology is to trace how specific linguistic choices—such as the use of imperative verbs to create a prescriptive system, the deployment of evocative metaphors (e.g., comparing martyrs to rain or palm trees) to forge dynamic signs, and the use of rhetorical questions to generate tension—function to transform the linguistic material into a coherent and potent discourse of resistance. The analysis aims to demonstrate the process through which meaning is transferred from the surface structure of the text to its deep, identity-forming discursive level.

Results

The semio-semantic examination of Mefleh's poetic discourse reveals that the concept of jihad constitutes the central axis of his work, systematically articulated within a prescriptive discursive system. The poet, by assuming a position of discursive authority, summons his audience—Palestinian, Arab, and Muslim—to action and uprising. This summons is not based on mere emotional appeal but is rooted in a network of arguments that frame jihad as an unconditional religious and moral obligation. This obligation is frequently legitimized through the concept of revenge as an inherent right, thereby stripping the act of any connotation of aggression and firmly situating it within the paradigm of legitimate defense. Mefleh's imagery further elevates jihad from a historical phenomenon to an ontological principle. For instance, militants are likened to rain in a parched desert, symbolizing jihad as a source of vital spiritual and national regeneration. Similarly, comparisons to ears of wheat and steeds underscore both the fecundity and the blessing inherent in resistance, embedding it within the continuum of Arab epic traditions.

The notion of martyrdom is examined through the crucial mechanism of pre-tension, which renders the absent martyrs powerfully present

within the discourse. By directly addressing martyrs and affirming their continuous, active presence, the poet collapses temporal and spatial boundaries. The martyr is not conceived as deceased but as a luminous source of guidance and intercession. This rhetorical strategy instills in the living audience a profound sense of responsibility and moral accountability. The symbolism surrounding martyrdom is profoundly semiotic. The recurrent image of the palm tree associates the martyr with steadfastness and fruitfulness, even under the harshest conditions of occupation. Likewise, the stone—ordinarily the weapon of the weak in the context of the intifada—undergoes a semiotic transformation into an active, explosive sign, endowed with voice and agency. This personification underscores the universality and sanctity of the struggle.

The findings also highlight the critical role of dynamic (shoshy) and tensive systems in the poet's work. His discourse is characterized by a profound interweaving of rebuke and encouragement, hope and rebellion. This creates an undulating emotional presence within his phrases, generating a tensive quality where the pain of reality and the transcendence of the ideal are in constant interplay. It is precisely this tension that generates the high emotional intensity of his discourse, compelling the audience to move beyond passive empathy towards active engagement. In conclusion, Mefleh's poetic discourse operates through a dynamic interplay of action-oriented, dynamic, and tensive signs, working in concert to construct resistance not as a fleeting sentiment but as a fundamental, identity-defining discourse. This discourse, characterized by its own internal logic of resistance, perseverance, and appeasement, enables the reconfiguration of actions and prevents their stagnation, thereby sustaining the very struggle it represents

از مقاومت زبانی تا مقاومت گفتمانی: کارکرد نشانه-معناشناسی

کنش جهاد و شهادت در اشعار محمود حسین مفلح

نوع مقاله: پژوهشی

سید مرتضی صباغ جعفری^{*۱}

۱. استاد گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده زبانهای خارجی، دانشگاه ولی عصر (عج)، رفسنجان، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۲۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۲

چکیده

نشانه-معناشناسی از جمله بسترهای تحلیلی نوین در حوزه گفتمان به شمار می‌رود. از منظر گفتمانی، نشانه‌ها در تعامل، تقابل یا چالش با یکدیگر قرار می‌گیرند و در این راستا عملیات انتقال معنا را شکل می‌دهند. نشانه‌های معنایی یا برنامه مدار و کنشی هستند و یا با توجه به جایگاهی که در متن ادبی دارند شوشی، تنشی و بوشی می‌شوند. با بررسی‌های انجام شده؛ اشعار محمود حسین مفلح سرشار از نشانه معنای کنش محور هستند و از این جهت بستر مناسبی برای تحلیل کارکردهای نشانه-معناشناسی در حوزه مقاومت به شمار می‌روند. محمود حسین مفلح، شاعر معاصر فلسطینی مؤلفه‌های پایداری را در شعرش با بدیع‌ترین تصاویر ترسیم کرده‌است. هدف جستار حاضر؛ بررسی فرآیند انتقال معنا از مرحله روستا ساخت زبانی (مقاومت، ممارست و مماشات زبانی) به مرحله ژرف ساخت زبانی (گفتمان مقاومت) است. این پژوهش، بر مبنای روش توصیفی-تحلیلی با بهره‌گیری از نظریات نوین حوزه نشانه-معناشناسی گفتمان در سه دیوان مفلح (خاطرات یک شهید فلسطینی، نگاره‌هایی اسلامی بر سنگ فلسطینی و داستان شال فلسطینی) سامان یافته است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که هر کنش گفتمانی در راستای شکل‌گیری عملیات معنایی از سه ویژگی مقاومت، ممارست و مماشات گفتمانی تشکیل شده‌است. کنش‌های دعوت به جهاد و شهادت، پابندی به پیمان در مبارزه با دشمن، نفی خیانت‌های مزدوران و پرهیز از تفرقه از محوری‌ترین مؤلفه‌ها در راستای مقاومت گفتمانی هستند. این مؤلفه‌های کنشی دارای آستانه مقاومتی متفاوت هستند و با وارد کردن میزانی از انرژی جریان گفتمان مقاومت محور را تغییر می‌دهند. لذا در آفرینش اغلب اشعار، برنامه مداریت عقل و جوشش نشانه‌های شوشی، همواره محور و محرک گفتمان شاعر است. گفتمان کنشی و اندیشه انسانی شاعر، کلامش را در اغلب

* نویسنده مسئول: m.sabbagh@vru.ac.ir

سروده‌ها به تویخ و تشویق درآمیخته‌اند و امید و عصیان در خلال عبارات و تصاویر، حضوری درهم تنیده و موج دارند.

واژگان کلیدی: نشانه-معناشناسی، نشانه‌های کنش محور، مقاومت زبانی و گفتمانی، محمود حسین مفلح، شعر معاصر عربی.

١. مقدمه

١-١. بیان مسئله

ادبیات شاخه‌ای از هنر است که در زبان روی می‌دهد. ادیب با هنرش به روح بی‌زوال تاریخ بشری می‌پیوندد. احساس شاعر در رستاخیز واژگان، از مرز و محدوده می‌گذرد تا در منظومه‌ای از جوشش، جمال و جاذبه، به جاودانگی برسد. شعر، معنای لطیف احساس کردن و احساس شدن در هر زمان و مکانی است. از این رو «واژه ادب ذاتا به توان تاب‌آوری و مقاومت در برابر زمان گذرا توجه دارد». (شکری، بی‌تا: ١٥). نشانه-معناشناسی گفتمان را می‌توان بر اساس توجه به فرآیند معناسازی تعریف کرد: یعنی به جای اینکه معنا را به مثابه‌ی نتیجه‌ی ارتباطات و درگیری عناصر گذاشته شده در یک گفته‌ی بسته و تمام شده تلقی کند، به دنبال کشف و بیان پدیداریت و آشکارگی معنا و همچنین بر ملا کردن عملیاتی است که معنا را در ارتباطات "پویا و شدنی" خلق می‌کند. (بابک معین، ١٣٩٢: ١٨٠).

از این رو «نشانه-معناشناسی به دنبال شناخت چگونگی کارکرد، تولید و دریافت معنا در نظام‌های گفتمانی است زیرا فرایند معناسازی خود تحت نظارت و کنترل نظامی گفتمانی قرار دارد» (شعیری، ١٣٩٦: ٢). در واقع هر نظام گفتمانی نشانه‌هایی در بر دارد که این نشانه‌ها در تعامل یا چالش با یکدیگر قرار می‌گیرند و عملیات تولید معنا یا فرآیند معنا سازی را به وجود می‌آورند.

شعر مقاومت فلسطین از برجسته‌ترین سروده‌های پایداری است، و ادبیات مقاومت فلسطین «اولین نوع از شعر مبارزاتی عرب است که در میدان مبارزه مستمر علیه متجاوزان، نقش فرماندهی را ایفا نموده‌است. این شعر میل واقعی مردم به مقاومت و تصمیم قاطع آنان مبنی بر حفظ هویت فرهنگی و تمدن را در سرزمین قانونی آن‌ها نشان می‌دهد.» (کیالی، ١٩٧٥: ٣٥٨) بسیاری از شاعران عرب برای فلسطین شعر سروده‌اند، چرا که مسئله فلسطین برای آنان مسئله‌ای دینی و قومی به شمار می‌رود. از جمله این شاعران محمود حسین مفلح، شاعر و نویسنده فلسطینی است.

محمود مفلح از کودکی با فاجعه فلسطین زندگی کرده، و به وضوح زخم‌هایی را که بر مردم فلسطین وارد شده، لمس کرده، و به شکلی ملموس در تجربیات شعری خود منعکس کرده است. مفلح یک شاعر متعهد مسلمان است، متعهد به ارزش‌های اصیل دینی است، به اسلام به عنوان یک اعتقاد، تعلق و تمدن افتخار می‌کند و تأثیر آموزه‌های این دین مبین به طور گسترده در مجموعه شعرهایش مشخص است. باری مسأله فلسطین پیش از اینکه ریشه در تعلق شاعر به خاک و خاستگاهش داشته باشد، با بینش و مذهب او در پیوند است.

با توجه به تعدد دیوان‌های این شاعر فلسطینی، سه دیوان (خاطرات یک شهید فلسطینی، نگاره‌هایی اسلامی بر سنگ فلسطینی و داستان شال فلسطینی) از این شاعر انتخاب شد، زیرا در این سه دیوان با توجه به عناوین و همچنین محتوای آن‌ها تمرکز بیشتری بر روی مسأله فلسطین و دعوت به دفاع از آرمان فلسطین مشاهده می‌شود؛ اگرچه او به گفته خودش متهم است به اینکه جز در مواردی اندک در شعرش از مسأله فلسطین خارج نشده، و او اساساً جز در مقوله فلسطین قادر به سرودن شعر نمی‌باشد (الجداریات، ۲۰۱۹).

۲-۱. هدف‌های پژوهش

هدف کلی پژوهش، بررسی و واکاوی مؤلفه‌های جهاد، شهادت و روشنگری در سه دیوان (خاطرات یک شهید فلسطینی، نگاره‌هایی اسلامی بر سنگ فلسطینی و داستان شال فلسطینی) از محمود حسین مفلح، و شیوه تجلی این مؤلفه‌ها در اشعار وی می‌باشد. هدف جزئی جستار حاضر؛ بررسی فرآیند انتقال معنا از مرحله روستاخت زبانی (مقاومت، ممارست و مماشات زبانی) به مرحله ژرف ساخت زبانی (گفتمان مقاومت) است.

۳-۱. پرسش‌های پژوهش

در پرتو اهمیت و ضرورت بحث، پژوهش پیش‌رو در تلاش است تا به سؤالات زیر پاسخ دهد: -تجلی برآیندهای جهاد و شهادت در سه دیوان (خاطرات یک شهید فلسطینی، نگاره‌هایی اسلامی بر سنگ فلسطینی و داستان شال فلسطینی) محمود حسین مفلح چگونه است؟ -کارکرد گفتمان‌های مقاومت محور بر اساس کدام نشانه معناها شکل می‌گیرد؟

۴-۱. اهمیت و ضرورت پژوهش

تأمل و تحقیق در حوزه شعر و ادبیات پایداری و تبیین ابعاد گوناگون آن، از جمله جهاد، پایداری و شهادت، یکی از ضرورت‌های انکارناپذیر است. پایداری برای انسان متعهد یک

رسالت است. شهادت یک آرمان است و جهاد علیه نیروهای اهریمنی یک میثاق زیستی و مبنای یک زندگی کریمانه و عزتمند است. به نظر می‌رسد با توجه به گسترده‌گی مضامین ادبیات پایداری به صورت کامل تاکنون پژوهشی اساسی در خصوص تجلی برآیندهای مضامین پایداری در اشعار محمود حسین مفلح مورد توجه جدی پژوهشگران و محققان قرار نگرفته است و ضروری است که پژوهشگران و محققان و ادب دوستان در این زمینه با رغبت و انگیزه بیشتری اقدام نمایند، زیرا این ادبیات در نوع خود زیباترین جلوه‌های ادبی را به خود اختصاص داده است. علاوه بر آنچه بیان شد؛ ذکر این نکته ضروری است که بیشتر پژوهش‌هایی که در راستای ادبیات پایداری شکل گرفته اند تنها به بُعد معنایی آن توجه داشته اند و کمتر پژوهشی را در این حوزه، می‌توان یافت که در بررسی کارکرد معنایی مفهوم مقاومت، به چگونگی شکل‌گیری کنش آن، در راستای ژرف ساخت و روساخت زبانی پرداخته باشد.

۱-۵. پیشینه پژوهش

پیشینه حاضر به دو بخش تقسیم شده است؛ بخش نخست به پژوهش‌های مرتبط با اشعار محمود حسین مفلح اختصاص دارد، بخش دوم به پژوهش‌های مرتبط با پژوهش حاضر در حیطه نشانه-معناشناسی مربوط می‌شود.

بقائنی نژاد (۱۳۹۱) در پایان‌نامه‌ای با عنوان «درون‌مایه‌های ادبیات پایداری در اشعار احمد دحبور»، اوضاع سیاسی، اجتماعی و اقتصادی عصر شاعر و سپس درون‌مایه‌های پایداری مندرج در اشعارش را شرح و بررسی کرده است. ابویسانی (۱۳۹۲) در پایان‌نامه‌ای با عنوان «ادبیات پایداری و بازتاب آن در شعر سمیع صباغ»، مضمون‌های پایداری از قبیل عشق به میهن، ستایش آزادی و آزادی و ... را به عنوان محور محتوایی اشعار سمیع صباغ، در خلال اشعار او کاویده و به این نتیجه رسیده که شعر این سراینده، زنده، متعهد، اثربخش و امیدآفرین است. نادى‌زاده (۱۳۹۵) در پایان‌نامه‌ای با عنوان «بررسی مضامین پایداری در اشعار هارون هاشم رشید»، مهم‌ترین محورهای مقاومت و استعمارستیزی در اشعار سراینده را بررسی کرده و حاکمیت استبداد را ازجمله عوامل اصلی بروز عناصر پایداری در شعر شاعر برشمرده است. قنبری (۱۳۹۶) در پایان‌نامه‌ای با عنوان «مؤلفه‌های پایداری در آثار صلاح عبد الصبور» به بررسی عناوین پایداری در آثار این شاعر از قبیل عشق به وطن، توجه به عدالت، امیدبخشی و مبارزه با استعمار می‌پردازد. فرامرزی (۱۳۹۹) در پایان‌نامه‌ای با عنوان «بررسی تطبیقی اشعار پایداری نصرالله مردانی و فدوی

طوقان» ضمن بررسی جایگاه ادبی دو شاعر به بررسی تطبیقی اشعار پایداری این دو شاعر پرداخته است.

نجاریان (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان «بن‌مایه‌های ادبیات پایداری در شعر محمود درویش» جلوه‌های ادبیات مقاومت همچون هویت ملی، وطن‌پرستی، تحریک غیرت، مبارزه با ظلم، تهدید و توصیه به دشمن و امیدآفرینی را در شعر او بررسی می‌کند. آل‌بویه (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان «جلوه‌های پایداری در شعر ابوالقاسم شابی» به بررسی مهم‌ترین جلوه‌های پایداری در شعر این شاعر پرداخته است. سیدی (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «جلوه‌های پایداری در سروده‌های فدوی طوقان» به تبیین پایداری در جهان و ترویج فرهنگ مقاومت در خلال اشعار فدوی طوقان همت گماشته و نقش پایداری را در بیداری مردم و مبارزه با صهیونیسم برشمرده است. شفایی (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی و تحلیل جلوه‌ها و مؤلفه‌های ادبیات مقاومت در اشعار حافظ ابراهیم» با بررسی شعر حافظ ابراهیم به این نتیجه رسیده است که این شاعر اجتماعی، موضوعات مقاومت از قبیل دین، وطن و مبارزه با استعمار را با لحنی گویا و سبکی متین به بیان کرده است.

در مورد سروده‌های محمود مفلح نیز، تسلیمی (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان بررسی و نقد زیباشناختی شعر کودکان در دیوان: «غُرْدُ یا شبل الإسلام» به بررسی شعر کودکان در این دیوان شاعر پرداخته است. بر پایه این نوشتار، محتوای اشعار مفلح در این دیوان، در بر دارنده سه مضمون: ملی‌گرایانه، سروده‌های مرتبط با مفاهیم قرآنی در خطاب به کودکان، و سروده‌هایی در زمینه تربیت فردی و اجتماعی کودکان است.

تاکنون اشعار محمود مفلح از منظر کارکرد نشانه-معناشناسی کنش جهاد و شهادت مورد بررسی قرار نگرفته است و چنین پژوهشی به نوبه خود می‌تواند ابعاد مختلف ادبیات مقاومت از جمله کنش جهاد و شهادت را در شعر این شاعر معاصر عرب نمایان سازد.

از میان پژوهشگران ایرانی، شعیری در مقاله‌ای تحت عنوان «از نشانه-شناسی ساخت‌گرا تا نشانه-معناشناسی گفتمانی» (۱۳۸۸) به تبیین رویکرد نشانه-معناشناسی گفتمانی، به ویژه در متون ادبی، پرداخته است. وی در کتاب «نشانه-معناشناسی ادبیات» (۱۳۹۵)، به طرح مباحث نشانه-معناشناسی گفتمان در ادبیات اشاره دارد. در همین راستا، چهار نظام گفتمانی مهم که عبارتند از: نظام گفتمانی کنشی، شوشی، تنشی و بوشی تبیین شده است. در مقاله‌ای تحت عنوان

«مقاومت، ممارست و مماشات گفتمانی: قلمروهای گفتمان و کارکردهای نشانه-معناشناختی آن» (۱۳۹۴) به بررسی ویژگی‌های کنش محور از جمله مقاومت، ممارست و مماشات پرداخته است. کنعانی در مقاله ای با عنوان «بررسی نظام مقاومتی گفتمان در اهل غرق منیر و روانی پور» (۱۳۹۶) گونه‌های مقاومت گفتمانی در رمان اهل غرق بازکاوی و تحلیل نموده است.

۲. ادبیات نظری پژوهش

در تفاوت میان نشانه شناسی و نشانه-معناشناسی، شعیری بر این باور است: نشانه-شناسی معادل واژه «سمیولوژی» است و نشانه-معناشناسی معادل واژه «سمیوتیک» است، شاید بتوان به این نکته اشاره کرد که نشانه -شناسی، مطالعه سیستمی زبان است که با نشانه شروع می‌شود و با آن پایان می‌یابد، اما نشانه-معناشناسی مطالعه فرآیند زبانی است با نشانه شروع می‌شود اما معنا را محور اصلی خود قرار می‌دهد (شعیری، ۱۳۹۵: ۴).

در نشانه - معناشناسی ساختاری که برپایه نظرات گریماس استوار است. عمده توجه به ژرف ساختها و ارتباط عناصر بوده، گریماس مانند ساختارگرایان دیگر تقابل‌های معنایی را مبنای کار خود قرار داده است (نجفی و همکاران، ۱۴۰۱: ۷۳).

بنابر آنچه بیان شد؛ درمی‌یابیم نشانه-معناشناسی در بستر گفتمان تبیین می‌شود و به نشانه‌ها خارج از این بستر کلامی توجه نمی‌کند. به طور کلی؛ هر نشانه در تعامل، چالش، تبانی، تناقض، هم‌گرایی و واگرایی با نشانه‌های دیگر جریانی را به سوی تولید و انتقال معنا شکل می‌دهد (شعیری، ۱۳۹۶: ۱).

ژان کلود کوکه^۱ یکی از اهداف نشانه معناشناسی را الگوسازی ساختارهای دلالتی می‌داند که این الگوها باعث ایجاد گفتمان اجتماعی و گفتمان فردی هستند (Coquet, 1984: 21)

گفتمان کنش محور از اولین نظام‌های گفتمانی به شمار می‌رود که در شناسایی و تحلیل آن تحلیل گران بسیاری دخالت داشته‌اند. گریماس از جمله معناشناسانی است که نظریه‌های مربوط به حوزه کنش را تولید و بسط داده‌اند:

کنش به عملی گفته می‌شود که می‌تواند ضمن تحقق برنامه‌ای موجب تغییر وضعیتی به وضعیت دیگر گردد. به عقیده گرمس، نشانه معناشناس فرانسوی، کنش گفتمانی یعنی تحقق برنامه‌ای که خود سبب استفاده از فرآیند روایی با نظام هم‌نشینی در گفتمان می‌شود. البته زبان

از مقاومت زبانی تا مقاومت گفتمانی: کارکرد نشانه-معناشناسی..... سید مرتضی صباغ جعفری، ...

تنها مبتنی بر کنش نیست بلکه در بسیاری از موارد به ویژه در گفتمان‌های پسامدرن سوژه دچار حالاتی می‌شود که با آنها تجربه زیسته خود را سپری می‌کند (گرمس، ۱۳۸۹: ۷۳).

دنی برتران معتقد است که کنش گر گفتمانی را باید شیوه حضوری در حال شکل‌گیری دانست. حضوری همواره ناقص، قطعیت نیافته، جزئی و تغییر پذیر. حضوری که در جای جای گفتمان، به محض تحقق آن قابل دریافت است (Bertrand, 2000: 53).

نظام گفتمانی کنشی شامل دو دسته مهم می‌شود: نظام گفتمانی کنشی-تجویزی و نظام گفتمانی کنشی-القایی یا مجابی. در نظام گفتمانی تجویزی؛ «گفتمان ما را با کنش‌گزاری مواجه می‌سازد که در موقعیتی برتر نسبت به کنش‌گر قرار دارد و می‌تواند او را وادار به انجام کنشی کند.» (شعیری، ۱۳۹۵: ۲۴). در نظام گفتمانی القایی؛ آن چه حائز اهمیت است قدرت استدلال و مجاب‌سازی یکی بر دیگری است. «مجاب نمودن از طریق ایجاد وسوسه، تهدید، ترس، تحریک و اغوا شیوه‌های مختلفی از عمل مجاب‌سازی هستند.» (شعیری، ۱۳۹۶: ۶۵).

یکی از ویژگی‌های هر گفتمان کنش‌محور، کارکرد مقاومتی آن است. هر گفتمان قلمروهایی را برای خود تبیین می‌کند. این قلمروها به دلیل اینکه در درون فرآیندی به نام ارتباط قرار می‌گیرند، ناچار به تعامل با یکدیگر هستند. ارتباط و تعامل قلمروها بر جریان‌های کنشی‌ای استوار است که متناسب با قلمرو خود، میزانی از انرژی را به گفتمان تزریق می‌کنند یا با دریافت آن، مقاومت از خود نشان می‌دهند. بر این اساس؛ یک جریان کنشی میزانی از انرژی را وارد و جریان کنشی دیگر آن انرژی را دریافت می‌کند، اگر در مقابل نفوذ این انرژی مانع ایجاد شود، مقاومت شکل می‌گیرد (کنعانی، ۱۳۹۶: ۳۰۲). در راستای این نوع مقاومت‌ها گاهی گفتمان‌ها رنگ و بوی تنشی می‌گیرند و نشانه‌های معنایی، مقاومت جدیدی در راستای تولید معنا از خود نشان می‌دهند. در چنین فرآیندی، معنا باز و سیال فرض می‌شود. «بعد فشاری و عاطفی ویژگی‌های کیفی، احساسی، نقش‌های درونی و حالت‌های روحی را در برمی‌گیرند، حال اینکه بعد گستره‌ای و شناختی به ویژگی‌های کمی، عددی، گستره زمانی، مکانی و شناختی اشاره دارد» (Fontanille, 1998: 110-108).

۱-۲. تحلیل کنش‌های زبانی مقاومت محور در شعر محمود حسین مفلح

۱-۱-۲. کنش مقاومتی «جهاد» در اشعار محمود حسین مفلح

ادبیات پایداری، ادبیاتی انتقادی و بی‌پرواست که شاعرش سکوت و بی‌تفاوتی پیشه نمی‌کند و همگان را به قیام، ایستادگی و جهاد دعوت کرده و فریاد اعتراض‌آمیز در کلامشان هویدا است.

جهاد نوعی جهد جمعی است که ناظر بر تقابل دو جبهه است. در تراژدی فلسطین، همواره مردمی مظلوم و آواره در برابر غاصبانی صف آراسته‌اند که با طرحی شوم، مردم این کشور را از شهر و دیارشان بیرون راندند. اعماق این شوریدگی و آشفته‌حالی را می‌توان در لوح منظوم زیر مشاهده کرد:

أَحْلُنَا الْقَذَائِفَ بُرْدًا/ ما بمب‌ها را جامه و لباس خود قرار دادیم.

مَرْجَنَا الشُّطَايَا بِلَحْمِ الصِّغَارِ/ ترکش‌ها را با گوشت کودکان درآمیختیم.

دَرَجْنَا التَّوَابِيْتَ فِي كُلِّ دَارٍ/ تابوت‌ها را در هر خانه چیدیم.

لَبَسْنَا الدِّمَاژَ/ ویرانی را چونان جامه‌ای بر تن کردیم.

فَكَيْفَ يُرِيدُونَ مِنَّا الْفِرَازَ؟!/ پس چگونه از ما می‌خواهند که فرار کنیم؟!

فَكَيْفَ يُرِيدُونَ مِنَّا الْفِرَازَ؟! (مفلح، ۲۰۱۷: ۸)/ پس چگونه از ما می‌خواهند که فرار کنیم؟!

شاعر ضمن این عبارات، شرح درد می‌کند و گسیختگی شیرازه یک زندگی را در قالب کلماتی که بوی بیم و نفرت و نامرادی می‌دهند به رشته کلام می‌کشد. مردمی که لباسشان بمب و گوشت تن کودکانشان ترکش است و کابوس نومیدی و نکبت چون تابوتی بر خیال آنان نقش بسته، آیا روح و رغبتی برای گریختن دارند؟ فرار، نوعی سازوکار دفاعی به امید رهایی است، اما خانواده عزتمندی که خانه‌اش را گرفته‌اند و امید و آینده‌اش را تاراج کرده‌اند، نه نای رفتن به سوی مقصدی را دارد و نه تاب ماندن و غریبانه زیستن را. او بودنش تنها در مبارزه و جان‌فشانی تفسیر می‌شود. استفهام (فکیف یُریدون مِنَّا الفِرار؟!) به لحاظ بلاغی سرشار از احساس خشم و شگفتی است. این شگفتی خشم‌آگین دست کم دو مبنا دارد:

مبنای نخست این که مکانیسم دفاعی فرار، شاید بتواند جان را از هلاکت نجات دهد، ولی به طور عادی نمی‌تواند عزت و اعتبار را به شخص گریزان بازگرداند، به ویژه اینکه فرار جمعی یک ملت از خاک میهن خویش، طبیعتاً نمی‌تواند منشأ یک دلبستگی ایمن به شمار آید. چرا که «دلبستگی، مستلزم تبادل لذت، مراقبت و آرامش است» (چین آوه و دغلاوی نژاد، ۱۳۹۵: ۲۱). به گواهی برخی تحقیقات، دلبستگی ایمن، تاب‌آوری لازم را در فرد برای مقابله با بسیاری از رویدادهای ناگوار، فراهم می‌کند و ظرفیت سازش با استرس را افزایش می‌دهد؛ در حالی که دلبستگی‌های نایمن، با سرکوبی بالاتر و بهزیستی پایین‌تر همراهند (همان: ۲۹). مبنای دیگر این فرارنکوهی، مربوط به پیوند ناهمگون بین فاعل «یُریدون» و ضمیر «نَا» است. گویی بین این دو

طیف بشری گسلی عاطفی و روانی است که مانع از درک متقابل آنان می‌گردد. یکی درد را به زبان می‌آورد و دیگری درد را در عمق استخوانش می‌یابد. با توجه به لحن گفتار و موقعیت متن، ادات پرسشی «کیف» در زهدان خویش از خشمی بنیان کن بارور است و تلفظ آن بر زبان شاعری دردمند و دریغ‌پرداز، شبیه زایمانی زجرآور و بی‌قابله است. تلفظ «کیف» با فشاری که هنگام تلفظ «کاف» از برخورد زبان به کام وارد می‌کند، آغاز می‌شود و با گزش لب پایین توسط دندان‌های پیشین بالایی و خروج پر قدرت آه آتشین (هنگام تلفظ «ف») خاتمه می‌یابد.

همین زخم‌های کاری است که ایمان به انتقام را می‌آفریند و شاعر را لحنی کوبشی می‌بخشد تا در ابیات زیر فعل امر «شُدی» را با لحنی انفجاری ادا کند و از تفسی حرف «ش» و تشدید حرف «د» به عنوان ابزارهایی صوتی برای تخلیه خشم و قاطعیت فرمانش بهره گیرد:

شُدِی حَماسُ فَأَنْتَ فَجْرٌ خِلَاصِنَا أَنْتَ اللَّبَابُ وَ مَا عَدَاكَ قُشُورُ
شُدِی وَلَا تُصْغِي إِلَيَّ أَوْهَامِنَا وَدَعِي كُتُوسَ الْمُتَرْفِعِينَ تَدَوُّرُ (همان: ۳۵۱).

ای حماسه! پا بر جا باش، زیرا تو سپیده‌دم رهایی ما هستی، تو مغزی و دیگران پوسته‌اند.

استوار باش و به خیالات ما گوش نده، بگذار جام‌های خوش گذرانان به گردش درآید.

شُدُوا الْخِنَاقَ فَأَنْتُمْ وَجْهَنَا الْقَمَرُ وَ فِي أَكْفِكُمْ قَدْ عَزَّ الْحَجَرُ
شُدُوا الْخِنَاقَ فَقَدْ ضَاعَتْ مَلَايِكُنَا وَ زَاغَ فِي التَّيِّهِ مِنَ السَّمْعِ وَ الْبَصَرُ
يَا مَنْ بَرَّعْتُمْ بِهَذَا اللَّيْلِ أَوْسَمَةً وَ لَسْتُ لِلْأُنْجُمِ الزَّهْرَاءِ أَعْتَدَرُ
أَنْتُمْ سَنَابِلُ هَذَا الْعُمُرِ فِي بَلَدِي وَ فِي لَهْثِ الصَّحَارَى أَنْتُمْ الْمَطَرُ
أَنْتُمْ خِيُولُ بَنِي الْإِسْلَامِ جَائِجَةً يَفُودُهَا زَمَنُ الْإِسْرَاءِ وَ الظَّفَرُ
مِنْ الْخِيَامِ خَرَجْتُمْ تَعْرِفُونَ لَنَا لَحْنُ الْفِدَاءِ فَجَنَّ اللَّحْنُ وَ الْوَتَرُ
ظَنُّوا بِأَنْكُمْ مَوْتَى بِلَا حُفَرٍ وَ هَا هُمْ أَهْمَا تَدْعُوهُمْ الْحُفَرُ
وَقَدْ رَمَيْتُمْ بِالْحِجَارِ مُسْمُومَةً عَلَى رُؤُسِهِمْ أَلْقَتْ بِهَا سَفَرُ

(ای مبارزان) کمر بند همت را ببندید زیرا شما چهره‌های نورانی ما هستید و در دست‌هایتان سنگ‌ها (مانند بلبل) چهچه می‌زنند.

کمر بند همت را ببندید زیرا که آوازه و اعتبار ما گم شده‌است و گوش و چشم ما در بیابان‌های بی‌آب و علف سرگردان است.

ای کسانی که در این شب (تاریک) مانند مدال‌های درخشان طلوع کردید، و بعد از آن من دیگر برای ستارگان درخشان اعتباری قائل نیستم.

شما خوشه‌های (پربار) این زندگی در سرزمین من هستید و در هنگام تشنگی و خشکی بیابان‌ها شما بارانی هستید (که دیگران را سیراب می‌کند).

شما مانند گروه اسب‌های سرسخت لشکر اسلام هستید که هنگام حرکت و رزم شبانه و پیروزی آن‌ها را رهبری می‌کند.

از چادرها خارج شدید درحالی که آواز رهایی برای ما می‌نواختید، تا جایی که با آواز و آلات موسیقی دیوانه شدند.

(دشمنان) تصور کردند که شما مردگانی بدون قبر هستید و اینک (بنگرید) که قبرها آن‌ها را فرامی‌خواند.

سر آن‌ها را با سنگ‌هایی نشانه‌دار هدف قرار دادید، جهنم سنگ‌هایی را بر سرشان فرود آورد. اگر ابیات یادشده را یک لوح کلامی در نظر بگیریم، زمینه این تابلو در بیابان شکل گرفته‌است. مفرداتی چون: تیه، لیل، أنجم، لُهاث، صَحاری، خیول و خِیام، جملگی عناصر تشکیل‌دهنده بیابان است. در شعر مفلح اغلب، بُعد مکانی تصاویر شعری، کویر عربستان یعنی زادگاه وحی و هدایت اسلامی است. بیابان با صراط‌های نامستقیم و سراب‌های تشنه‌فریش، بی‌هیچ علامتی، رمز گمراهی و گمشدگی است. زمین کویر عریان و بی‌اندام است و جز ستارگان فلکی که در فراسوی آسمان چشمک می‌زنند، چراغ و چاووشی ندارد. وقتی شاعر به مبارزان می‌گوید: شما مدال‌آوران آسمان زندگی ما هستید و آنان را بدیل بلاغی ستارگان می‌شمارد، شأن و منزلتی والا به ایشان می‌بخشد، چرا که نجوم در ناخودآگاه عرب، رمز مسلّم هدایت و حیات و تعالی است. شاعر همچنین مجاهدان را «مَطَر» می‌خواند. آنچه در بیابان، آتش التهاب و عطش تشنه‌کامی را می‌نشانَد، باران است. در زمینی آفتاب‌سوخته چون صحرای عربستان، آب یک آرمان است و باران، نزول زندگی در آستان مرگبار تشنه‌کامی است. وقتی مفلح به رزم‌آوران سلحشور می‌گوید: شما در ذائقه تشنه‌کامان صحرا بارانید، ضرورت رزم و حماسه را از خونابه خیال تاریخی خویش به عاریت می‌گیرد و به صحن خیابان‌های خون‌گرفته فلسطین می‌کشاند و ماده و معنا را در یک تصویر همگون به هم گره می‌زند. اسب و خیمه نیز چنان با حماسه‌های عرب درآمیخته که نیازی به بازگویی داستان پیوند این عناصر با تاریخ زندگی پرحماسه عرب نیست. در بیتی دیگر شاعر برای رزمندگان بی‌سلاح فلسطینی یادآور می‌شود که دشمنان، شما را مردگان بی‌گور پنداشته‌اند، حال آن‌که شما گورهایشان را حفر کردید. تعبیر: مردگان بی‌حفره یا

از مقاومت زبانی تا مقاومت گفتمانی: کارکرد نشانه-معناشناسی..... سید مرتضی صباغ جعفری*، ...

بی‌گور، در عرف و سنت عرب و بیشتر اقوام یک پارادوکس است، چون این مردمان، همواره مرده را به گور می‌سپارند و گور برای مرده یک هویت یا اعتبار است. وقتی دشمنان، رزمندگان سنگ‌انداز فلسطینی را مردگان بی‌گور خطاب می‌کنند، درواقع از ایشان سلب هویت می‌کنند و این ادعا، طنزی تلخ و تعریضی گزنده است. شاعر در مصراع دوم این توهین را پاسخ می‌دهد و می‌گوید: همین مردگان بی‌شناسنامه گورهای شما را حفر می‌کنند. این تعبیر نوعی واکنش طنزآمیز به یک پندار باطل است که بر محور مفهوم «حفره» شکل گرفته است. درواقع چنین تعبیری هنرمندانه دلالت واژه «موتی» را از دلاوران دست‌خالی فلسطینی به مدعیان خیال‌پرداز و باطل-اندیش اسرائیلی انتقال می‌دهد.

شاعر در قصیده (رجل منهم: مردی از آن‌ها) مسئله انتقام را به تصویر کشیده است. شاعر پایداری، همواره با توصیف دشمن و بیان جنایات او به‌طور غیرمستقیم می‌کوشد تا علاوه بر نشان دادن مظلومیت مردم، حس انتقام و ادامه مبارزه را در نیروی‌های خودی به وجود آورد (محمدي، ۱۳۸۹: ۱۶۷). لحن تند و پرتپش شاعر در ابیات، مفهوم جهاد را با خون مجاهدان پیوند می‌زند:

شُدِّي عَلَى الْأَعْنَاقِ شُدِّي/ گردن‌ها را بفشار- بفشار (شتاب کن).

يا رَمَزٍ مَفْخَرَتِي وَ مَجْدِي/ ای رمز افتخار و بزرگی من!

قُولِي لِكُلِّ مُتَبِمٍّ بِالْأَرْضِ/ به هر عاشق دل‌باخته‌ای بر روی زمین بگو.

إِنَّ الثَّأْرَ قَصْدِي/ انتقام هدف من،

وَ مُلَاعِبِي/ و هم‌بازی من است.

هِيَ مَنبُثُ النِّيرانِ فِي "صَفْدِي وَلَدِي"/ آن آتشدان در دستبندی است که بر دستان پسر من است.

وَ رَفِيقِي الرِّشَاشُ أَحْمَلُهُ/ و دوست من مسلسلی است که حمل می‌کنم.

أَلْقُمُ فِيهِ حَقْدِي/ با کینه‌ام آن را پر می‌کنم.

شُدِّي عَلَى الْأَعْنَاقِ شُدِّي/ گردن‌ها را بفشار (خفه کن).

يا رَمَزٍ مَفْخَرَتِي وَ مَجْدِي (مفلح، ۲۰۱۷: ۲۲)/ ای رمز افتخار و بزرگی من!

لحن امری و پر قدرت شاعر در فعل «شُدِّي» یادآور امر الهی به جهاد و قتال با دشمنان است: ﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾ (بقره/ ۱۹۰) «و در راه خدا، با کسانی که با شما می‌جنگند، نبرد کنید و از حد تجاوز نکنید، که خدا تعدی‌کنندگان را دوست

نمی‌دارد». عبارات: إِنَّ الثَّارَ قَصْدِي و أَلْقَمُ فِيهِ حَقْدِي، در توجیه و تبیین گزاره امری: شُدِّي عَلَى الْأَعْنَاقِ شُدِّي، آمده‌اند. این دو عبارت، هدف شاعر از فشردن گلوی دشمن را تفسیر می‌کنند و دلالت کلام را از هر گونه توهّم تجاوزگری و ستم که در این آیه شریفه: ﴿وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾ نهی شده، تطهیر می‌کند. درواقع عبارت: إِنَّ الثَّارَ قَصْدِي، هم جنبه تأکید بر انتقام دارد و هم احتراس است و هدف از مبارزه را انتقام و تشفی دل از کینه‌ها و نه میل به زیاده‌خواهی و تجاوزگری معرفی می‌کند. در این چند بیت، سراینده عبارت ندایی: يَا رَمَزَ مَفْخَرَتِي و مَجْدِي را مانند یک ترجیع‌بند حماسی تکرار می‌کند و این تکرار مؤثر به دلیل اهمیتی است که برای جهاد و مجاهدان فلسطینی قائل است. به‌راستی آیا برای کسی که وطنش را غصب کرده‌اند، فخر و مجدی جز جهاد و مبارزه باقی است؟ وطن در حکم مادر و ناموس انسان آزاده و رمز شرافت اوست و وقتی اشغال شود، احساس سهمگین سرشکستگی و بی‌شرفی چون زخمی چرکین جسم و جاننش را بی‌تاب و شعله‌ور می‌سازد. بنابراین شاعر همان طور که ذخیره‌های کینه و خشمش را چون لقمه در حلقوم تیربار فرومی‌کند، با ندای تکراری «یا رمز مفخرتی و مجدی»، روح عزّت و افتخار را در کالبد کلمات خویش می‌دمد و خون حماسه را در عروق هم‌زمانش جاری می‌سازد، بو که در معركة انتقام، رمز مجد را بجویند و دروازه فخر را بگشایند.

مبارزه در هر برهه زمانی، به شکلی متفاوت نمود پیدا می‌کند، زمانی مبارزه در میدان جنگ اتفاق می‌افتد، و زمانی واژگان رسالت این مبارزه را به عهده می‌گیرند. شاعر پایداری سعی می‌کند تا با استفاده از واژه‌های مناسب مردم را علیه دشمن متجاوز تشویق کند، و درواقع با این کار باعث بیدار شدن حس نوع‌دوستی در مردم شده و از آن‌ها درخواست کمک می‌کند.

مفلح برای تشویق هموطنان آواره خود به جهاد، از تکنیک‌های کلامی مختلف استفاده می‌کند. گاهی به کلام، ساختار انشائی می‌بخشد و با طرح پرسش، عواطف را تحریک می‌کند. پرسش‌هایی که پاسخش جهاد است نه جمله، میدان است نه منبر:

مَنْ يَسْتَعِيدُ كَرَامَةَ الشَّجَرِ الْمُقْوَسِ؟ / چه کسی خواهان بازگشت بزرگی و شکوه درخت خمیده قامت است؟

مَنْ يُعِيدُ صِرَاحَةَ الْأَشْيَاءِ فِي زَمَنِ التَّارُجِحِ؟ / چه کسی در زمان شک و تردید، صراحت را به اشیا بازخواهد گرداند؟

مَنْ يُنْقِي الْمَاءَ مِنْ عَكْرِ الضَّفَادِعِ؟ / چه کسی آب را از آلودگی‌های قورباغه پاک خواهد کرد؟

از مقاومت زبانی تا مقاومت گفتمانی: کارکرد نشانه-معناشناسی..... سید مرتضی صباغ جعفری، ...

مَنْ يُعِيدُ هَذِهِ الْأَيَّامَ جِبْهَتَهَا/ چه کسی روزهای بزرگ و خوب این روزگار را بازخواهد گرداند؟
ولهذا العُمَرُ نُكْهَتُهُ؟/ چه کسی بوی خوش این زندگی را به این عمر بازخواهد گرداند؟
يا رجال! إِنَّمَا الْخَطَرُ...؟!/ ای مردان [حواستان باشد!] این خطر است...؟!
فَامْتَشِقُوا السُّيُوفَ/ پس شمشیرها را بکشید.

وَأَلْبَسُوا الدَّرْعَ/ و زره‌ها را بپوشید.

فَاتَلَوْا وَقَاتِلُوا/ بجنگید و بجنگید.

حَتَّى يَشِيبَ الْإِطْفُلُ فِي الْمَهَادِ/ تا جایی که کودکان در گهواره پیر شوند.

حَتَّى تَحُطَّ كُلُّ ذَاتٍ حَمْلٍ حَمْلَهَا/ تا جایی که همه زنان حامله بچه‌هایشان را سقط کنند.

وَلَا مَفْرَ.../ و گریزی نیست...

و دَقَّتِ الطُّبُولُ/ طبل‌ها کوفته شد.

و رَجَّتِ الْأَكَامُ وَ السُّهولُ/ و تپه‌ها و بیابان‌ها به لرزه افتادند.

زبان سرخ شاعر در این تصویرپردازی متأثر از توصیفات قرآن کریم در باب رستاخیز است؛ روزی هولناک که مفری از آن نیست، چنان هراس طاقت‌سوزی دارد که زن باردار، کودکش را از زهدان خویش می‌افکند و راه خویش می‌گیرد. گویی شاعر با چنین اقتباس تعبیری و محتوایی، قصد به پا کردن قیامی قیامت گونه در سرزمین اشغالی دارد. شاید حادثه تلخ اشغال و آوارگی ملت فلسطین در ذهن و ضمیر ایشان، چون شیپوری بود که آهنگ شوم مرگ جمعی را نواخت و اینک شاعر می‌خواهد از سوی دیگر در این شیپور بدمد و مردگانِ نومیدی را نوید حیاتی دیگر دهد، حیاتی سرمدی که از دهلیز خونین قیام و انتفاضه می‌گذرد.

یکی از مهم‌ترین جلوه‌های ادبیات پایداری پایبند بودن به عهد و پیمان در مبارزه و جهاد است. اگر وفاداری به پیمان نباشد، اعتمادی نیست و بنابراین جنبش و جهادی شکل نخواهد گرفت. وفاداری به پیمان از شرایط اساسی ایمان و مورد اتفاق مسلمانان و کافران بوده است. خداوند در قرآن دستور می‌دهد: ﴿وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ (انعام/ ۱۵۲) «به عهد الهی وفا کنید این چیزی است که خداوند شما را به آن سفارش کرده است تا متذکر شوید».

مفلح، مجاهدان فلسطینی را پیمان‌گزارانی می‌داند که در تنگنای سختی، چون سپیده صبح

صادقند و شایسته اعتماد:

الْحَمْدُ لِلَّهِ لَا أُمْتًا وَ لَا عَوَاجَا
فَلَا نَجُونَا إِذَا رَأُسُ الضَّلَالِ نَجَا!

بَاقٍ عَلَى الْعَهْدِ، بَاقٍ فِي مَجَاهِدَةٍ
حَتَّى تَجَاوَبَتِ الْأَصْدَاءُ فِي دِمْنَا

و الضاربون بأرض الله أعرفهم	و أعرفُ الحزن في أكبادهم لجُجا
و أعرفُ الموقفَ المشحونَ أسئلةً	و أعرفُ الدَمعةَ الحُرساءَ و الحُرجا
إن هَبَّتِ الرِّيحُ مِن (تِلْقاءِ كاظمة)	طاروا معَ الرِّيحِ شَوْقاً و امتطَوْا سُرجا
وإن تَنَاهَى إلى أَسْماعِهِمْ خَبْرٌ	مِنَ الدِّيارِ رَأَيْتِ النَّخْلَ مُبْتَهِجاً
هُمُ الَّذِينَ إِذَا اشْتَدَّتْ بِنا كُرْبٌ	رَأَيْتَهُم كَالصَّبَّاحِ الْبَكْرِ مُنْبِلِجاً (مفلح، ٢٠١٧):

(٣٥٦)

بر عهد و پیمان خود در مبارزه پایدار خواهیم ماند و خدا را شکر انحراف و کجی (در همت ما) وجود ندارد.

تا جایی (بر عهد خود می مانیم) پژواکها و بازتابها در خون ما به یکدیگر واکنش مثبت نشان می دهند، زیرا اگر منبع گمراهی نجات یابد در آن صورت ما پیروز نشده ایم! آنهایی را که بر روی این سرزمین خدایی راه می روند می شناسم و می دانم چه اندوهی در دل هایشان انباشته شده است.

من موقعیت پر از سؤال را می شناسم و با اشکهای بی زبان و گنگ و سختی ها آشنا هستم. زمانی که باد از سوی منطقه «کاظمة»^۱ می وزد همراه با باد و از سر اشتیاق به پرواز درمی آیند و سوار بر زین اسبها می شوند.

چنانچه خبری از سرزمینشان به ایشان برسد نخلها را می بینی که خوشحالی می کنند. آنها (هم وطنان) کسانی هستند که هرگاه سختی ها و بلاها بر ما عرصه را تنگ می کنند آنها مانند سپیده دم، روشن هستند.

تصاویری که شاعر در این چند بیت برمی گزیند ریشه در عمق باطن و هسته عاطفه دارند. پژواک پاسخ در خون (حَتَّى تَحَاوَبَتِ الْأَصْدَاءُ فِي دَمِنَا) عمیق ترین وجه رسالت مندی است. شهادت نیز نوعی پژواک لبیک در رگهاست، هم آنجایی که خون سرخ چون سمبلی از حرارت و حیات جریان دارد و به پاس میثاق مردانه ای که مجاهد با آرمانهایش بسته از رگهای جسم خارج می شود تا در ابدیتی بی انتها جاری گردد. در عبارت: (وَأَعْرِفُ الْحَزْنَ فِي أَكْبَادِهِمْ لُجْجاً)، نوعی تجسیم،

^۱ منطقه ای در کویت که جریر و فرزدق در آن زندگی کرده اند، قبیله های بکر و ایاد در آنجا ساکن بوده اند و جنگ های زیادی در دوره جاهلیت و دوره صدر اسلام در آنجا اتفاق افتاده است. از جمله شاعرانی که این منطقه را در شعر خود آورده اند بوصیری است که در قصیده «برده» و دیگر قصاید به آن اشاره کرده است (مفلح، ۲۰۱۷: ۳۷۳).

صورت گرفته و اندوه به دریایی تشبیه شده که ژرفایش را باید در جگرها یافت. جگر، پالاینده‌ای حیاتی است و کارکرد فیزیولوژیک آن زدودن ناخالصی‌ها و سموم از خون است. در این مجال شاعرانه که سخن از زخم روح و درد دل است، حزن در نقش سمی کشنده و لاعلاج ظاهر شده که تا اعماق جگر نفوذ کرده است. در بیت دیگر عبارت: (وَ أَعْرِفُ الْمَوْقِفَ الْمَشْحُونُ أَسْئَلُهُ) باز تعبیری مجازی است. سخن از ایستگاهی است سرشار از پرسش. پرسش، نوعی انشاء طلبی است و در جستجوی پاسخ است؛ اما شوربختانه پاسخی نیست که بتواند اقناع کند و اذن راهی شدن را صادر نماید. در این ایستگاه، پرسش‌ها روی هم انبار شده‌اند و قانون علیت دچار اختلال شده است. هزاران چرای منطقی در جولانگاه ذهن پرسشگر میلیون‌ها فلسطینی در تب و تاب است، اما متر و معیار در دستان اهریمن است و ترازوی انصاف بشری شکسته است. مصراع دوم (وَ أَعْرِفُ الدَّمْعَةَ الْخَرَسَاءَ وَ الْحَرَجَا)، پاسخی منطقی به چنان وضعیتی است که در مصراع اول مطرح شد. اشک گنگ و تنگنای حیرت، پاسخ طبیعی یک قربانی است که در لجه ژرف بحر اندوه با جگری پُر خون و ذهنی آکنده از پرسش، وامانده است، اما در این تجربه، اشک‌ها هم پرده سیاه تک‌افتادگی را نمی‌درند و منظوررسان استغاثه مظلوم به ساحت وجدان مدعیان عدالت، نیستند. اشک در ادبیات، نوعی رسانه غیرکلامی است و زبان بدن به شمار می‌آید و وقتی در برابر دلی پرشفقت و قلبی مهربان ریخته شود، واکنش مخاطب را برمی‌انگیزد، ولی دریغ از اشک‌هایی که در گلوگاه ظلم و تبعیض، مذبوحانه در برابر دیدگان جباران و غاصبان تاتارمنش ریخته شود. به گواهی ابیات بعدی، اگر بادی از جانب کاظمه که نسبت به موقعیت مکانی شاعر، سمت قبله و سرزمین حجاز را نشان می‌دهد، بوزد شوق برانگیز می‌شود و هیجان اسب و حماسه را در خون و خیال عرب مسلمان برمی‌انگیزد. نخل، نماد اصالت عربی است و از دیرباز بر مفاهیمی چون: وطن برکت‌خیز، انسان خیراندیش و ارزش‌های نبیل انسانی از جمله: پایداری و دهش دلالت می‌کرده است (رَبِّهِ الْمَطْرَفِي، ۲۰۲۳: ۹۷). بدیهی است که در چنین دیاری، ابتهاج نخل، اصل خرّمی و خجستگی است.

۲-۱-۲. کنش پیش تنیدگی در «یاد کردن از شهیدان»

یکی از شاخص‌ترین مضامین قابل‌ستایش در شعر پایداری، شهید و شهادت است که به بخشی از عالی‌ترین مفاهیم سروده‌های پایداری، روحی مقدس بخشیده است. فرهنگ شهادت در نزد فلسطینی‌ها با شدت عشق و وابستگی به خاک میهنشان، ارتباط بسیار تنگاتنگ دارد. شهید

با فدا ساختن جان خود در راه دفاع از وطن و نیز در دنیا جایگاهی والا می‌یابد و از این‌رو شایسته تحسین است.

در عملیات کنش گفتمانی، حاضر سازی غایب، فرآیندی است که گونه‌های عقب رانده شده به دوردست‌ترین نقطه میدان حضور را فراخوانده و آنها را در «حال» زمانی و مکانی کنش‌گر قرار می‌دهد. بی آنکه کنش‌گر فرصت ارزیابی این گونه‌ها را داشته باشد تا بتواند از این طریق به یادآوری آنها پی ببرد، با نوعی حضور زنده مواجه می‌شود که موجبات خلق مجدد «گذشته» را فراهم می‌آورد. این عملیات در نشانه-معناشناسی پیش‌تندگی نامیده می‌شود (شعیری، ۱۳۹۵: ۹۹).

خداوند در قرآن کریم، از جایگاه والای شهیدان و ملازمت ایشان با پیامبران و صالحان خبر می‌دهد ﴿وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا﴾ (نساء/ ۶۹)؛ و آنان که خدا و رسول را اطاعت کنند، البته با کسانی که خدا به آنها لطف و عنایت کامل فرموده است، یعنی با پیامبران و صدیقان و شهیدان و نیکوکاران محشور خواهند شد و اینان (در بهشت) چقدر نیکو رفیقانی هستند.

محمود حسین مفلح در تبیین اندیشه‌های شهدا و اشاعه فرهنگ شهادت، سهم بسزایی برای خویش رقم زده است. گفتمان وی با یاد کردن شهداء، فرآیند پیش‌تندگی را شکل می‌دهد. وی در قصیده زیر بالاترین درجه را برای مقام شهید در نظر می‌گیرد:

رَأَيْنَا كَيْفَ تَبَعُّهَا جِهَارًا	نَسِينَا سِيْرَةَ الشُّهَدَاءِ حَتَّى
عَلَى قَدَمٍ وَ كَيْفَ تَوْثُّمُ دَارًا	تَعَلَّمْنَا الشَّهَادَةَ كَيْفَ تَمْشِي
فَكَيْفَ إِلَيْكَ أَلْتَمَسُ اعْتِدَارًا	أَبَا الشُّهَدَاءِ إِنَّ دَمِي خَجُولٌ
يَرِفُ هُنَاكَ إِذْ لَمَحَ الدَّيَارَا	أَبَا الشُّهَدَاءِ عَفْوُكَ إِنَّ قَلْبِي
عَلَى الْأَعْدَاءِ تَنْهَمُرُ اخْتِمَارًا	يُعْنِي لِلْحِجَارَةِ كُلِّ يَوْمٍ

(مفلح، ۲۰۱۷: ۳۸۹-۳۸۸)

سیره شهدا را کاملاً فراموش کرده‌ایم و مشاهده کردیم که چگونه شهدا آشکارا مبعوث می‌شوند.

یاد گرفته‌ایم که شهادت چگونه حرکت می‌کند و چگونه عازم خانه‌ای می‌شود.

ای پدر شهیدان! خونم شرمگین است، چگونه از تو طلب بخشش کنم.

ای پدر شهیدان! مرا ببخش، هنگامی که چشمم آن دیار را می‌بیند، دلم می‌لرزد.

آواز می‌خواند برای سنگ‌هایی که هرروز بر سر دشمنان فرود می‌آیند.

در بیت اول، نسیان ارزش شهادت، ضمن عبارت: «نَسِينَا سِيرَةَ الشَّهَدَاءِ»، با مفهوم رستاخیز عریان که در عبارت: «تَبَعْتُهَا جِهَارًا» مندرج است، دارای تقابلی ضمنی بین سیرت و صورت است. گویی غفلت از سیرت‌های ستوده‌ای چون شهادت، عاملی خفی و خاموش است که صورت‌های آشکار و قابل رؤیتی (رَأْيًا) از آن حاصل می‌گردد. در بیت دوم، نتیجه این غفلت، محسوس‌تر می‌شود، چنان‌که پا می‌گیرد، به راه می‌افتد (تَمْشِي عَلَى قَدَمٍ) و رهسپار می‌گردد (تَوَمَّ داراً)، بدین سودا که توسط این بی‌خبران، دیده و درک شود. البته چنین تعبیری حاوی طعن و تعریضی خودگزننده است که چون شوکران شماتت از خیال شاعر به خون، تزریق می‌شود و سقوط مفهوم شهادت را از معراج معنا تا کشته شدن عادی در معبر و منزل به نمایش می‌گذارد. فاصله بین نسیان شهادت و رؤیت پیکر شهید، فاصله بین آرمان و فاجعه است. فلسطینیان فراموشکار و سهل‌نگر، درسی را که باید از آموزگار قرآن می‌آموختند، مذبح‌خانه از روزگار آموختند. فعل «تَعَلَّمْنَا» در صدر بیت دوم، در باب مطاوعه آمده و از نظر ساختار نیز القاکننده آموختنی استنتاجی و اثرپذیرانه است.

در بیت اول، شاعر از معنا به سمت ماده حرکت می‌کند و آرمان شهادت را در مقابل جنازه شهید قرار می‌دهد و به عبارتی به تجسیم معنا می‌پردازد. در بیت سوم، جهت حرکت بر عکس می‌شود و شاعر به تجرید دست می‌یازد. این بار خون (ماده) با خجالت (معنا) درمی‌آمیزد تا عمق شرمساری مسلمان را در برابر سالار شهیدان اسلام به تصویر کشد. دال‌های حسّی: دم، قلب و حجاره، ندای شاعر و ابراز شرمندگی ژرف او را در برابر امام شهیدان (ع) ملموس‌تر می‌کند و با استفاده از زبان بدن، لحن استغاثه و اعتذارش را سوز و صداقتی باورپذیر می‌بخشد. از نظر زمانی، افعال به کار رفته در دو بیت اول، ماضی است: «نَسِينَا، تَعَلَّمْنَا». این دو فعل، در بردارنده مضمون: آزمون و اعتبارند. خطایی رخ داده و عبرتی به دست آمده است. ابیات سوم و چهارم، ندایی هستند و ناظر بر حال خطابی شاعرند و بیت پنجم نیز حسب حال ناخرسند کنونی است که در ظرف زمان، استمرار دارد. این پنج بیت، پیوند بین گذشته حسرت‌آلود فلسطین و استغاثه و استحاله ایشان را در ظرف زمان کنونی به نمایش گذاشته است. آواز خواندن برای سنگ‌های پرتابی، گرچه رمز زنده بودن و اقدام است، ولی در حقیقت مرثیه‌ای است برای ارزش‌هایی که مغفول ماند و وطنی قدرناشناخته که اشغال شد.

و بعضُ أهلي مَن كُنْتُ أعرُفُهُم
لَأَنَّهُمْ وَفُّوا كَالنَّخْلِ قَدْ سَحِقُوا
تنوُّ أكتافُهُم بِالْحِمْلِ وَحَدَّوْهُم
و نَحْنُ مِنْ حَوْلِهِم كَالْمَوْجِ نَصْطَفِقُ

لَوْ لَا مَنَابِرُ إِيمَانٍ تَهْتَزُّ بِهِمْ	عُصْنُ الشَّهَادَةِ مَا ثَارُوا وَلَا رَشَقُوا
وَقَدْ تَكَلَّمَتِ الْأَحْجَارُ عِنْدَهُمْ	وَوَ غَيْرُهُمْ مِنْ بَنِي الْأَعْمَامِ مَا نَطَقُوا!
يُعَاذِلُونَ مِنَ الْجَنَاتِ ذُرُوعَهَا	وَيَعِشِقُونَ وَغَيْرَ الْحَوَرِ مَا عَشِقُوا
فَفِي الزَّمَانِ زَمَانِ النَّوْمِ قَدْ نَحَضُوا	وَبَعْدَ مَا رَحَلَتْ أَمْطَارُنَا بَرَقُوا
هُمُ الرِّجَالُ وَقَدْ جَاؤُوا عَلَى قَدَرٍ	هُمُ الَّذِينَ إِذَا مَا عَاهَدُوا صَدَقُوا
تِلْكَ الْعَصَابَةُ يَا رَبَّاهُ إِنَّ هَلَكْتُ	فَإِنَّ كُلَّ حُطُوطِي سَوْفَ تُحْتَرَقُ

(همان: ۳۹۹-۴۰۰)

برخی از مردمانم کسانی بودند که من آنها را می‌شناختم زیرا آنها مانند درخت خرمایی (جلوی چشمم) ایستادند و نابود شدند.

به تنهایی شانه‌هایشان زیر بار مانده بود و ما در اطراف آنها موج‌آسا دست می‌زدیم. اگر منبرهای ایمان شاخه شهادت را به وسیله آنها تکان نمی‌داد، به پا نمی‌خواستند و سنگ پرت نمی‌کردند.

(مقام آنها به قدری بالا بود که) سنگ‌ها در نزد آنها به سخن درآمدند ولی عموزادگان سخنی نگفتند.

در بالاترین درجات بهشت عشق‌بازی می‌کنند و جز با حوریان نرد عشق نباختند. آنها در زمانی که بقیه خواب بودند به پا خاستند و بعد از تمام شدن باران‌هایمان، مانند رعد و برق درخشیدند.

آنها مردان (حقیقی) هستند که با تقدیر خداوند (به دنیا) آمدند و آنها کسانی هستند که چون عهدی ببندند به آن عمل می‌کنند.

خدایا اگر آن گروه نابود شوند، به زودی همه سطرهایم به یغما می‌رود. در این ابیات نیز مانند بسیاری از تجارب شعری مفلح، نخل رمز ایستادگی است. درختی که در دل خشک کویر در واحه‌ای قامت افراشته و با خشکی و خشونت زمین و هوا نبرد می‌کند و حاصل این نبرد، ریشه‌هایی عمیق، تنه‌ای استوار و میوه‌ای پرشده و شیرین است. مجاهدان نیز در ناخودآگاه شاعر همین صفات را دارند. آنان شهد شیرین شهادت را می‌نوشتند و درس ایمان و استواری می‌دهند. این دلیرمردان به تنهایی به مصاف دشمن خون‌آشام می‌روند (تَنَوُّ أَكْتَافُهُمْ بِالْحِمْلِ وَحَدَّهُمْ) همچنان که نخل بیابان چون جزیره‌ای سبز در سینه سوخته کویر استقامت می‌کند. همان‌گونه که نخل تشنه، اسیر التهاب بیابان و قهقهه کاذب سراب است، مجاهدان فلسطینی نیز

از مقاومت زبانی تا مقاومت گفتمانی: کارکرد نشانه-معناشناسی..... سید مرتضی صباغ جعفری، ...

یار و یآوری ندارند (وَ غَيْرُهُمْ مِنْ بَنِي الْأَعْمَامِ مَا نَطْقُوا!). در بیت پنجم، شاعر سخن از مغازله و معاشقه شهیدان مقاومت با حوریان بهشتی به میان می‌آورد. این تعبیر جدای از اینکه ریشه در وعده‌های قرآنی دارد، نشان‌دهنده روح عاشق و لطافت‌جوی عرب است. از چکامه‌های به جا از عصر جاهلی گرفته تا تازه‌ترین سروده‌های معاصر عرب، کم و بیش سخن از حلاوت تغزل و تلخی هجران است. لطافت جسم زن و افسون چشمان شهلایش حتی در شعر مقاومت نیز، سگه‌ای رایج است.

تعبیر زیر در تحسین مقام متعالی شهید، جلوه‌ای باشکوه دارد. شهید از جنس خاک نیست. او از خاک رسته و با نردبان ایمان بر افلاک فرا رفته‌است. شهادت، عروج نور به رستگاه اصیل خویش یعنی خورشید است. زندانیان گرفتار در زنجیر دشمن غاصب گرچه هنوز گرفتار سنگینی جسم و عذاب زنجیرند، ولی نقش خورشید را در پیشانی خویش ماندگار کرده‌اند. گویی خورشید از آسمان به زمین آمده تا بر پیشانی این مجاهدان نور افشاند:

فَكَمْ شَهِيدٍ لَنَا مَا زَالَ يَمْتَحِنَا ضَوْءًا، وَ نَعْرُجُ خَلْفَ النُّورِ إِذْ عَرَجَا
وَ كَمْ سَجِينٍ كَأَنَّ الشَّمْسَ غُرَّتْهُ رُغْمَ الْعَذَابِ الَّذِي يَشْوِيهِ مَا اخْتَلَجَا!

(همان: ۳۵۶)

چه شهیدانی که هنوز هم پرتوهای نورشان را به ما می‌بخشند و ما به دنبال آن نور به آسمان عروج می‌کنیم همان‌طور که شهیدان عروج کردند. چه بسیار زندانی‌هایی که گویی خورشید پیشانی آن‌هاست و با وجود شکنجه‌هایی که می‌کشند دچار تردید و سردرگمی نشدند!

در این دو بیت، از نظر معنوی، شهیدان و اسیران فلسطینی، تابلوهای ایثار و استقامت، و رموزی از نور و عروج به بلندای عزتند. از نظر هنری، تضاد بین تاریکی فضای زندان و تابناکی خورشید (الشَّمْسُ)، متبادر کننده تقابل و تضاد بین ظاهر سیاه زندان و باطن زلال و امیدوار زندانی است. عبارت: «الشَّمْسُ غُرَّتْهُ» به طور ضمنی، اصطلاح رایج پیشانی سفید یعنی آبرومند و با عزت را فرایاد می‌آورد و از نظر ظاهری، عبارت کنایی: خم به ابرو نیاوردن را در خاطر تداعی می‌کند. توضیح این که وقتی خم به ابرو وارد شود، پیشانی چین و چروک بر می‌دارد و جلای خود را از دست می‌دهد، به طوری که دیگر مناسب عبارت: «الشَّمْسُ غُرَّتْهُ» نیست.

۲-۱-۳. کنش «روشنگری»

شاید آغازین گام برای هر اقدام بشری، جنبه شناختی و معرفتی آن باشد. هر مقصدی، مسیری دارد و هر مسیری، نقشه راهی برای پیمودن و رسیدن می‌طلبد. مفلح در عرصه روشنگری، به ترسیم چهره ظالم و بیدادگری‌هایش پرداخته است. باری از جمله ویژگی‌های انسان مقاوم، شناختن چهره ظالم و شناساندن آن به دیگران است، تا انسان دشمن خود را نشناسد، چگونه می‌تواند دست به مبارزه و قیام علیه او بزند (ن.ک: آل‌بویه لنگرودی، ۱۳۹۰: ۱۱). محمود حسین مفلح در این راستا دچار عصیان عاطفی می‌شود و غاصبان فلسطین را سگانی وحشی و خون‌خوار معرفی می‌کند که ذات و سرشتشان قابل تغییر نیست. سگ از نظر اسلام نجس است و هرگز استحاله نمی‌شود، به همین صورت، طبع منافق و خون‌خوار این قوم نیز عوض نخواهد شد:

وَلَقَدْ بَلَّوْنَا مِنْ يَهُودٍ غَدْرَهُمْ
مَنْ قَالَ إِنَّ الْكَلْبَ غَيَّرَ طَبْعَهُ؟
وَ خِدَاغُهُمْ يَكْتَابُنَا مَسْطُورُ
مُنْذُ انْبِلَاجِ النُّورِ وَ هُوَ عَقُورُ
(مفلح، ۲۰۱۷: ۳۵۱)

ما نیرنگ یهودیان را آزمایش کرده‌ایم، حيله‌های آن‌ها در کتاب ما نوشته شده‌است. چه کسی معتقد است که سگ سرشت خویش را عوض کرده‌است؟ از زمانی که نور (بر زمین) تابیده است، سگ خون‌خوار بوده است.

مفلح در مسیر تبیین، روحی سرکش و دلی امیدوار به آینده دارد. از نظر او جولان ستم، ناپایدار است و از خوی جهان بوی بهبود برمی‌خیزد. با این حال او نگران غفلت مردم است. به نظرش می‌رسد که مردم فلسطین، با روح بیدار هستی بیگانه‌اند و در برابر ظلم استعمارگران، بی تفاوت و آرام نشسته‌اند. وی معتقد است که زمینه‌ساز حکومت ظلم، ملتی است که حاکمیت ستم را بپذیرد. به گواهی ابیات زیر، مردم فلسطین به هوس‌های زودگذر مشغول هستند و درحالی از شهامت خویش سخن می‌گویند که اشغالگران، مسجدالاقصی را سوزانند:

الْقُدْسُ مَا زَالَتْ تُؤَزَّقُ لَيْلَنَا
وَالْمُؤَمَّسَاتُ تَضْجُ فِي سَاحَاتِهِ
وَهُمْ أَحْرَقُوهُ، وَ نَحْنُ فِي حَانَاتِنَا
وِإِذَاعَةُ التَّهْرِيجِ تُلْقِي ثِقْلَهَا
أُسْدٌ إِذَا بَدَأَ النَّقَاشُ، وَ فِي الْوَعَى
عَامَانٍ وَ الْأَحْجَارُ تَنْطِقُ عِزَّةً
وَ الصَّامِدُونَ هُنَاكَ خَلْفَ جَرَاهِمُ
وَ مَوْذُنُ الْأَقْصَى الْأَسِيرِ أَسِيرُ
لَوْ كَانَ فِي هَذَا الْغَنَاءِ شُعُورُ!
مُتَرَجِّحُونَ، وَ حُرْمُنَا مَوْفُورُ!
فِي الْحَرْبِ!! حَتَّى مَجَّهَا التَّعْبِيرُ
مَاذَا أَقُولُ؟ أَيْسَعِفُ التَّصْوِيرُ؟
وَ الشَّمْسُ تَغْلِي وَ الصُّدُورُ تَفُورُ
مَنْ قَالَ لَيْسَ لَنَا هُنَاكَ جُنُودُ؟
(همان، ۲۵۲)

از مقاومت زبانی تا مقاومت گفتمانی: کارکرد نشانه-معناشناسی..... سید مرتضی صباغ جعفری، ...

قضیه سرزمین قدس همچنان خواب را بر ما حرام کرده است، مسجدالاقصی در اسارت است و مؤذنی که در آنجا اذان می گوید نیز در اسارت است.

حیات مسجدالاقصی پر شده از فاحشه ها، کاش در این علف های خشکیده احساسی بود! آن ها مسجدالاقصی را سوزاندند درحالی که ما در میکده هایمان تلوتلو راه می رفتیم و شرابمان لبریز بود!

رادیو دلقک در جنگ سنگینی می کند و حتی لفظ آن را رد می کند و از آن متنفر است. (مردمان) ما در هنگام مباحثه و گفت و گو مانند شیر هستند ولی در میدان جنگ... چه بگویم؟ آیا عکس و فیلم کمک می کند؟

دو سال گذشت سنگ های (سرزمینم) با عزت سخن می گویند و خورشید به جوش و خروش می آید و قلب ها هیجان زده می شوند.

مبارزان پایداری، کمی آن طرف تر، از پشت زخم هایشان (دیده می شوند)، چه کسی می گوید ما در آنجا رگ و ریشه نداریم؟

در ابیات بالا شاعر از چهار مرحله گذشته و چهار وضعیت عاطفی و روانی را در قالب عبارات شعری خویش به تصویر کشیده است. مقطع اول در قالب دو بیت، توصیفی است از قدس و مسجدالاقصی که در وضعیت اشغال به سر می برند و به جای این که زمینه فخرورزی و آرامش جان باشند، موجب بی قراری و شب بیداری شده اند. مؤذن مسجد اسیر است، نه امید به بانگ روح بخشی است و نه اشتیاق به سرآمدن شام تلخ و حلول سحری راستین. به راستی که غبار برخاسته از راه بی سوار، شعله شوقی را در دلی بر نخواهد افروخت. در صحن باصفای قدس، روسپی های آبروباخته همه برانگیخته اند و هیچ رد پای از معنویت، ایمان و شعور و شخصیت باقی نمانده است. در مقطع دوم، صحنه تقابلی است بین دشمن آتش افروز و خودی نیم سوخته؛ دشمنی فاتح که مقرر و مأمن شاعر را سوزانده است و خودی نومید و شکست خورده که برای تسکین خاطر خویش، ناچار ره به میکده گشوده تا مویه های غیرت و انتقام را در ویرانه های روح درمانده خویش خاموش کند و در سکوتی مرگبار، تن به رخوت سکرآور باده تجاهل و تغافل بسپارد و از بودن خویش در جهانی بی افتخار و تهی از عزت غافل شود. جهانی واژگون که عربه دلقک ها و غوغای مسخرگان، گوش ها را از شنیدن طنین شیپور جنگ و غریو حماسه ناشنوا کرده است. این دو مقطع یعنی چهار بیت یاد شده، گزارشی واقعی از واقعیت تلخ اوضاع

بود. در مقطع بعد یعنی دو بیت پسین، نوبت به اظهار نظر شاعر رسیده است. از نظر او هموطنان آواره‌اش شیران ادعا و شترمرغان جنگند. دو سال است که صدا از سنگ برخاسته، خورشید چون تابه‌ای گداخته به جوش آمده، درد و دریغ در سینه‌ها فوران کرده، ولی غرّش مردانه‌ای از حنجره این سوختگان برنخاسته است. چنین لحن سرد و دردمندی از مفلح در این دو بیت طبیعی است. مقدماتی که وی در چهار بیت قبل، تنظیم کرد، مناسب چنین تعبیری توبیخ‌آمیز و طنزگونه بود. با این حال معلوم نیست که روبه صفتی، بی‌غیرتی و انجماد عاطفی مردم فلسطین که در این دو بیت، گواهی شد، نسبت به سیه‌روزی این مردم، نقش علی دارد یا معلولی. به این معنی که آیا چنین روحیه ناسره و دوگانه‌ای عامل شکست و آوارگی مردم فلسطین شده یا رنج شکست و شوریدگی ناشی از اشغال وطن، چنین روحیه‌ای را به این مردم تحمیل کرده است؟ در بیت پایانی لحن گلایه‌مند و شماتت‌بار شاعر از میدان عاطفه به مسیر استدلال می‌رسد. درست است که قربانیان اشغال، مستی و میخانه‌نشینی را جایگزین جنگ و جنبش کرده‌اند و تمام همّت و حماسه خود را در مرز سخن متوقف ساخته و فقط حرّافی می‌کنند، ولی هنوز استوارمردانی هستند که زخم قیام بر تن دارند. رشته‌های خون این شهیدان تصویری از تعلّق و جانبازی است که از شریان تن تا حریم وطن امتداد یافته است. پس چطور برخی ریشه‌های ما را در خاکمان انکار می‌کنند؟

باری زخمی که در مسیر تقلّا و تلافی بر پیکر انسان ستم‌دیده می‌نشیند، مدال افتخار و اعتبار اوست. وقتی غاصبان می‌کوشند که با داس و دشنه، ریشه‌های یک انسان را از خاکش قطع کنند، ناگزیر باید به رسم آزادگی، خانه را با خون پاس داشت. با تأکید بر همین مفهوم متعالی است که مفلح با اشاره به جراحی مجروحان و خون سرخ شهیدان مقاومت و با مدد جستن از بلاغت استفهام انکاری، پرسش نکوهشگرش را مطرح می‌کند: چه کسی گفت که در این جا ریشه و پیوندی (بین فلسطینیان و فلسطین) نیست؟

در ابیات زیر سوز مرثیه‌ای دیگر در سوگ قوم از هم پاشیده و پراکنده عرب قابل لمس

است:

وَزَقُّ وَ تَحْتَفُ أُمَّةٌ عَرَبِيَّةٌ	عَجَبًا وَ لَهْجَةٌ بَعْضُنَا عَجَمَاءُ
وَ سُمُوفُنَا عَرَبِيَّةٌ لَكُنَّمَا	بِشِفَارِهَا قَدْ دُبِخَ الْأَبْنَاءُ
وَ وُجُوهُنَا عَرَبِيَّةٌ لَكُنَّنَا	عِنْدَ اللَّقَاءِ الْإِخْوَةَ الْأَعْدَاءُ
عَفْوًا إِذَا مَا جَاءَ شَعْرِي نَازِفًا	فَلَقَدْ كَوَّنِي الْوُثَّةَ الْعَرَبَاءُ

از مقاومت زبانی تا مقاومت گفتمانی: کارکرد نشانه-معناشناسی..... سید مرتضی صباغ جعفری، ...

مِنْهَا يَخْفُ الْمَجْرُمُونَ إِلَى الْحَقِّ وَ يَظْلِمُهَا يَنْسَكُ الْعَمَلَاءُ

(همان: ۳۹۲)

امت عربی پاره پاره گشته است و ما شعار می دهیم که امت عربی هستیم، اما عجیب است که لهجه برخی از ما عجمی است.

شمشیرهای ما شمشیرهای عربی هستند ولی با تیغه همین شمشیرها فرزندانمان کشته و قربانی شدند.

چهره‌های ما چهره‌های عربی است ولی ما هنگام دیدار، برادرانی دشمن هستیم. ببخشید اگر شعر من خونبار آمد. گویا مرا سستی عربی خالص نقره داغ کرده است. از آن مجرمان به سوی گرمای آفتاب فرار می کنند و مزدوران و خائنان در سایه اش پرسه می زنند.

ضمن این ابیات، لحن خودکاهانه شاعر در قالب نوعی هجو قومی ظاهر می شود. به گواهی شاعر در این ابیات، عرب چون جسمی است که از روح بالنده خود تهی شده و به پوچی و پریشانی رسیده است. شمشیرهای عربی که زمانی مظهر قدرت بودند، اکنون در این واژگونی روزگار، باعث کشته شدن فرزندان خودی می شوند و آینده را از آینده سازانش، خالی می کنند. فراغت و سایه نشینی خائنان به وطن، تداعی کننده مزرعه بی صاحبی است که علف‌های هرز در آن بیشتر رشد می کنند و عرصه را بر گیاهان مفید و مغذی تنگ می نمایند.

در چنین اوضاع ناخجسته‌ای، شاعر متعهد فلسطین، از گردونه عواطف پا به عرصه اندیشه می نهد و مدبرانه و متعهدانه قومش را به اتحاد و پرهیز از کینه‌کشی و فرقه‌گرایی فرا می خواند. در بینش او رمز موفقیت یک امت تنها در اتحاد آن‌هاست و دوری از وحدت کلمه و داشتن اختلاف نظر می تواند صدمات جبران‌ناپذیری بر ملت‌ها وارد کند:

سَيُرَوُّ عَلَى بَرَكَاتِ اللَّهِ وَ انْطَلِقُوا مِنْ التَّلَاحِمِ فَجَرُّ النَصْرِ يَنْبَغُ

سَيُرَوُّ فَإِنَّ زَمَانًا قَدْ أَلَمَّ بِنَا وَ نَحْنُ فِي هَبِّ الْأَحْقَادِ نَحْتَرِقُ

(مفلح، ۲۰۱۷: ۳۹۹)

با تکیه بر لطف و عنایت خداوند حرکت کنید و روانه شوید که از انسجام و همبستگی شما صبح پیروزی طلوع می کند.

حرکت کنید که، زمانی بر ما احاطه افتاده است و ما در آتش کینه‌ها می سوزیم.

او سیاستمداران خودباخته را نیز به باد نکوهش می گیرد و پای سیاست را در این عرصه چوبین می خواند. در دید او تنها راه نجات وطن، جهاد، پایداری و شهادت مبارزان است:

لَعُوْ وَ اِنَّ اِنَاءَهَا مَكْسُوْرُ	دَع عَنْكَ اَوْهَامَ السِّيَاسَةِ اِنَّهَا
فَالْتُرْبُ مِنْ سَكَبِ الدِّمَاءِ طَهُوْرُ!	اِنَّ السِّيَاسَةَ لَا تُخْرِ دَرَّةً
فَاَسْأَلُ تُجِبْكَ عَنِ السَّلَامِ ((جسور))	اِنَّا بَلَوْنَاهَا، شَرِّبْنَا سَمَهَا
لِلْقَيْدِ فِي عُنُقِ الْكَرِيمِ صَرِيْرُ؟	اَيْنَ السَّلَامُ وَ اُمِّي مَقْهُوْرَةٌ
تَهْوِي هُنَاكَ وَ صَرِيْحَةٌ وَ اَسِيْرُ؟	اَيْنَ السَّلَامُ، وَ كُلُّ يَوْمٍ جُنَّةً

(همان: ۳۵۱-۳۵۰)

خیالات سیاسی را رها کن زیرا این افکار باطل است و راه به جایی نخواهد برد. سیاست حتی نمی تواند یک وجب از خاک را آزاد کند و این خاک فقط به واسطه خون های ریخته شده پاک و مطهر است!

ما سیاست را قبلاً امتحان کرده ایم و سم آن را چشیده ایم [اگر شک داری] خودت از سیاست درباره صلح سؤال بپرس تا جسور به تو پاسخ بدهد. صلح کجا بود؟! ملت من شکست خورده است و صدای زنجیر بر گردن انسان های بزرگوار به گوش می رسد؟

صلح کجا بود در حال که هرروز جسدی اینجاو آنجا می افتد و ناله ها (بالا می روند) و (مردم) اسیر (می شوند)؟

شاعر نستوه فلسطینی در مسیر تبیین جهادی، در مرحله توبیخ دیگری و تخلیه خود باقی نمی ماند و در صدد بر می آید که روحی تازه در این کالبد کوفته بدمد، لذا مخاطب فلسطینی اش را به یاد عزت حماسی اش می اندازد و او را از تن دادن به شلختگی و بی عاری بر حذر می دارد:

یا جَوَادَ الْأَمْسِ / ای اسب نجیب! که تا دیروز مسابقه می دادی.
صَارَ الْعَدُو زَحْفًا / دویدن به خزیدن تبدیل شده است.
طَلَبُوا أَنْ تَتْرَكَ الْمَضَامِرَ أَنْ تَخْطُمَ سَهْمَكَ / از تو می خواهند میدان مسابقه را ترک کنی و تیرت را بشکنی.

و تَمَادُوا فَأَرَادُوا مِنْكَ / حتی به این درخواست هم اکتفا نکردند و از تو خواستند.
أَنْ تَهْجُرَ اسْمَكَ / که نام (هویت) خود را کنار بگذاری.

از مقاومت زبانی تا مقاومت گفتمانی: کارکرد نشانه-معناشناسی..... سید مرتضی صباغ جعفری، ...

أَنْ تَبِيعَ "السَّرَجَ" وَ "الْفَارِسَ" فِي سَوْقِ الْيَحَاسَةِ/ وَ زَيْن وَ سَوَارَكَارَ رَا دَر بَا زَار بَر دِه فَرُوشَان بَه فَرُوش بَر سَانِي.

استفاده از ترکیب: (جواد الأمس)، تداعی مجد دیرین است و عبارات «أَنْ تَهْجُرَ اسْمَكَ» و «أَنْ تَبِيعَ السَّرَجَ وَالْفَارِسَ فِي سَوْقِ الْيَحَاسَةِ» هشدار است که بین دو وضعیت ناهمگون، بر عواطف مخاطب چنگ می‌افکند و تصویر قلّه عزت تاریخی را در مقابل درّه هولناک حقارت کنونی برجسته می‌سازد. عبارات: «صَارَ الْعُدُو زَحْفًا» و «طَلَبُوا أَنْ تَتَرَكَ الْمِضْمَارَ»، ناظر بر جنبه علیّ آن دو وضعیت متضاد گذشته و حال است. اقدام ارادی و پیشروی دشمن (زحف)، ناظر بر فاعلیت و کنشگری دشمن است و ترک میدان (تترک المِضْمَار)، ناظر بر انفعال جوانان فلسطینی است که در معرض تیر نقشه‌های دشمن قرار گرفته‌اند. مُفْلِح با به تصویر کشیدن این وضعیت، نقشه دشمن را بر ملا می‌سازد و مسیر و ماهیت جهاد را تبیین می‌کند.

نتیجه‌گیری

تراژدی فلسطین نمایش نامه‌سیاهی تاریخی است که بیرق غصب و قلدری را بر گوشه‌ای از خاک زمین برافراشت و صاحبان راستین آن خاک را بی‌خانمان و آواره کرد. کنش اشغال بیش از هر موضوعی اندیشه و خیال عرب را به خود مشغول کرد. شاعران در وصف این ماجرای ناگوار و پیامدهای ناروایش شعرها سرودند و تصویر این جنون تاریخی را در خیال خون‌گرفته خویش نقش زدند. محمود حسین مفلح شاعری است متعهد که با چیره‌دستی، کنش‌های عزت و اعتماد به خویشتن و ایستادگی در برابر ممارست استعمار اهریمن‌خو را در قالب نظمی دلکش و خیالی بلند به رشته تصویر می‌کشد. کلمات برایش سلاحی هستند که توانسته‌است برای دفاع از وطن آن‌ها را به کار گیرد. سبک سروده‌های وی متین و پیوند عبارات، استوار و مستحکم است. کلماتی که برمی‌گزیند با فرهنگ بومی و شرایط اقلیمی او در پیوند است. استفاده فراوان از کلماتی چون: نخل، حَجَر، سَهْل، تِیه، بحر، موج، سَیْف، لَیْل و صَبَاح که هم با اقلیم شبه جزیره عربستان به عنوان مهد اسلام در پیوند است و هم در سروده‌های کلاسیک عربی بسامد بالایی دارند، نشان از اصالت زبان شاعر دارد. اقتباس‌هایی که از قرآن کریم انجام می‌دهد و تعبیری که از این کتاب مقدس به عاریت می‌گیرد بر عمق گفتمان اسلامی او صحّه می‌گذارد. موسیقی در شعرش با مضمون در ارتباط مستقیم است و می‌توان لحن شاعر و نوسان عواطفش را در موسیقی حروف و کلمات دریافت.

در سروده‌های مفلح، فرهنگ مقاومت و پایداری، نمود گسترده‌ای دارد و می‌توان او را یکی از شاعران بزرگ ادبیات پایداری فلسطین نامید. اشعارش از قریحه و روح آزاده‌ای که از ظلم و استبداد بیزار است سرچشمه می‌گیرد. در بیشتر شعرهایش، به مسئله فلسطین به عنوان مهم‌ترین مسئله در جهان اسلام پرداخته و آرزوها و خواسته‌های مردم مظلوم فلسطین را در آن به تصویر کشیده‌است. تصاویری که از مظلومیت مردم فلسطین و ظلم اشغالگران به پرده نظم می‌کشد، حرکت‌بخش و مقاومت‌آفرین است. آزادی و آزادی‌خواهی اساس اعتقادی او را تشکیل می‌دهد، با پافشاری بر همین اصل به شناساندن چهره ظالم می‌پردازد و از بیدادگری‌های او پرده برمی‌دارد. تکریم و بزرگداشت شهدا یکی دیگر از آرمان‌های شاعر است. شهادت والاترین درجه از مقاومت در برابر جور و جنایت است.

دو کنش «روشنگری و جهاد تبیین» در شعر محمود مفلح به صورت‌های مختلف نمایان می‌شود. اعتراض یکی از مصادیق روشنگری در شعر اوست. وی نسبت به خیانت برخی سران عرب در برابر مسئله فلسطین معترض است. اعتراض به جامعه غرب و غرب‌زدگی، اعتراض به محافل بین‌المللی و نکوهش کشورهای عربی به خاطر کم‌اهمیت پنداشتن فاجعه اشغال فلسطین و نیز اعتراض به وضع جامعه خویش. مفلح به مذاکره و بستن پیمان‌نامه‌های صلح از سوی برخی سران عرب اعتقادی ندارد و تنها راه‌حل مسئله فلسطین و رسیدن به آزادی را در مقاومت پایدار و خیزش همه‌جانبه می‌داند.

منابع

قرآن کریم.

- آل‌بویه لنگرودی، عبدالعلی. (۱۳۹۰). جلوه‌های پایداری در شعر ابوالقاسم شابی. نشریه ادبیات پایداری دانشگاه شهید باهنر کرمان، سال ۲(۳)، صص ۲۷-۱.

- بابک معین، مرتضی. (۱۳۹۴). معنا به مثابه ی تجربه زیسته. تهران: سخن.

- چین‌آوه، محبوبه و دغلاوی‌نژاد، رزیتا. (۱۳۹۵) تاب‌آوری به عنوان یک واسطه در ارتباط بین سبک‌های دل‌بستگی و دریافت استرس. روش‌ها و مدل‌های روانشناختی، ۷(۲۶)، صص ۱۹-۳۴.

- شعیری، حمیدرضا. (۱۳۹۵). نشانه-معناشناسی ادبیات: نظریه و روش تحلیل گفتمان ادبی، تهران: انتشارات دانشگاه تربیت مدرس.

از مقاومت زبانی تا مقاومت گفتمانی: کارکرد نشانه-معناشناسی..... سید مرتضی صباغ جعفری، ...

-(۱۳۹۶). تجزیه و تحلیل نشانه معناشناختی گفتمان، چاپ ششم، تهران: سمت.
- کیالی، عبدالرحمن. (۱۹۷۵). *الشعر الفلسطيني في نكبة فلسطين*. بیروت: المؤسسة العربية للدراسات والنشر.
- کنعانی، ابراهیم (۱۳۹۶). بررسی نظام مقاومتی گفتمان در اهل غرق منیرو روانی پور، *جستارهای زبانی*، صص ۳۰۱-۳۲۶.
- گرمس، آثریداس ژولین (۱۳۸۹). نقصان معنا. ترجمه و شرح: حمیدرضا شعیری، چاپ اول، تهران: نشر علم.
- محمدی، محبوبه. (۱۳۸۹). *قسم به نخل به زیتون*. تهران: نشر ارزش‌های دفاع مقدس.
- المطرفی، عبدالرحمن بن نخیل. (۲۰۲۳). سیمپاء النخله فی شعر محمد الخطراوی. *حولیه کلیه اللغة العربیه بالزقازیق*، ۴۳(۱)، صص ۵۷-۱۰۰.
- مفلح، محمود. (۲۰۱۷). *الأعمال الشعرية الكاملة*. غزه: مؤسسه إحياء التراث و تمیئة الإبداع.
- نجفی، عباس و بلاوی، رسول و جابری اردکانی، سید ناصر. (۱۴۰۱). تحلیل فرایند نظام گفتمانی طرح واره‌های تنشی - عاطفی در شعر ادونیس و شاملو با رویکرد نشانه معناشناسی (مطالعه موردی شعر «مرثیه الحلاج» و «مرگ ناصری»، *جستارهای زبانی*، ۱۳ (۶)، صص ۶۵-۹۷.

منابع لاتین

- Bertrand.D (2000). **Precis de semiotique litteraire**. Paris: Nathan.
- Coquet.JCL. (1984). **Le Discours et son sujet**. Paris: Klincksieck.
- Fontanille. (1998). **Tension et signification**. Sprimont-Belgique: Pierre.

مراجع اینترنتی:

- الجداریات، محمود مفلح (<https://jedariiat.net/news/2084>)

- بوابة الشعراء، محمود مفلح (<https://poetsgate.com>)

- شبكه الألوكه، موقع أ.محمود مفلح (www.alukah.net)

References

Al-Quran Al-Kareem

- Al-Buwayh Langarudi, A. (2011). Manifestations of resistance in the poetry of Abolghasem Shabbi. *Journal of Resistance Literature, Shahid Bahonar University of Kerman*, 2(3), 1-27. [In Persian]
- Bābak Mo'in, M. (2015). *Meaning as lived experience*. Tehran: Sokhan. [In Persian]

- Bertrand, D. (2000). *Précis de sémiotique littéraire*. Paris: Nathan.
- Chin Aveh, M., & Daghlavi Nejad, R. (2016). Resilience as a mediator in the relationship between attachment styles and perceived stress. *Psychological Methods and Models*, 7(26), 19-34. [In Persian]
- Coquet, J. C. (1984). *Le discours et son sujet*. Paris: Klincksieck.
- Kenaani, E. (2017). Analysis of the resistance discourse system in *Ahl-e Gharq* by Moniro Ravanipour. *Language Related Research*, 301-326. [In Persian]
- Keyāli, A. (1975). *Palestinian poetry in the catastrophe of Palestine*. Beirut: The Arab Foundation for Studies and Publishing. [In Arabic]
- Mohammadi, M. (2010). *Qasam be nakhl be zeitun [Swearing by the palm and the olive]*. Tehran: Nashr-e Arzeshhay-e Defa'e Moqaddas. [In Persian]
- Mofleh, M. (2017). *Complete poetic works*. Gaza: Institution for Reviving Heritage and Developing Creativity. [In Arabic]
- Motarrefi, A. bin N. (2023). Semiotics of the palm tree in the poetry of Mohammed Al-Khatrawi. *Journal of the Faculty of Arabic Language in Zagazig*, 43(1), 57-100. [In Arabic]
- Najafi, A., Belāvi, R., & Jābari Ardakāni, S. N. (2022). Analyzing the process of the discourse system of tensional-emotional schemas in the poetry of Adonis and Shamlu using a semio-semantic approach: A case study of "Marthiyat al-Hallaj" and "Marg-e Nasser". *Language Related Research*, 13(6), 65-97. [In Persian]
- Shairi, H. R. (2016). *Literary semio-semantics: Theory and method of literary discourse analysis*. Tehran: Tarbiat Modares University Press. [In Persian]
- Shairi, H. R. (2017). *Semio-semantic discourse analysis* (6th ed.). Tehran: Samt. [In Persian]
- Grimas, A. J. (2010). *The deficiency of meaning* (H. R. Shairi, Trans.). Tehran: Elm. (Original work published 1983). [In Persian]
- Fontanille, J. (1998). *Tension et signification*. Sprimont-Belgique: Pierre Mardaga.

از مقاومت زبانی تا مقاومت گفتمانی: کارکرد نشانه-معناشناسی..... سید مرتضی صباغ جعفری*، ...

من المقاومة اللغوية إلى المقاومة الخطابية: الوظيفة السيميائية الدلالية لفعلي الجهاد والشهادة في أشعار

محمود حسين مفلح

نوع المقالة: أصلية

سید مرتضی صباغ جعفری*

١. أستاذ مساعد في كلية اللغات الأجنبية، قسم اللغة العربية وآدابها، جامعة ولي عصر (عج) في رفسنجان

تاريخ قبول البحث: ١٤٠٤/٠٩/١٢

تاريخ استلام البحث: ١٤٠٤/٠٤/٢١

الملخص:

السيميوطيقي، كمنهج تحليلي حديث في الدراسات الأدبية، تهتم بدراسة العلامات الدلالية وكيفية تفاعلها داخل النصوص الأدبية. من منظور خطابي، تتفاعل هذه العلامات من خلال التواصل أو التصادم أو التحدي مما يؤدي إلى نقل المعنى. وتكون العلامات الدلالية إما فعلية أو عاطفية وتوترية وانزياحية وفقاً لموقعها في النص الأدبي. تُظهر الدراسات أن أشعار محمود حسين مفلح تزخر بالعلامات الدلالية الفعلية، مما يجعلها نموذجاً خصباً لتحليل آليات السيميائيات الخطابية في سياق المقاومة. صوّر محمود حسين مفلح مقومات الصمود عبر صور لغوية مبتكرة. تهدف هذه الدراسة إلى تحليل عملية نقل المعنى من البنية اللغوية السطحية (المقاومة، المثابرة، المسيرة اللغوية) إلى البنية اللغوية العميقة (خطاب المقاومة). اعتمد البحث على المنهج الوصفي - التحليلي، مستنداً إلى نظريات سيميائيات الخطاب، ويركز على ثلاث دواوين الشاعر: "ذكريات شهيد فلسطيني"، "نقوش إسلامية على حجر فلسطيني"، و"حكاية الشال الفلسطيني". تكشف النتائج أن كل فعل خطابي يساهم في نقل المعنى يتألف من ثلاث خصائص رئيسية: المقاومة، المثابرة، والمسيرة الخطابية. وتشمل أبرز مقومات خطاب المقاومة: الحث على الصمود والقتال في سبيل الله، والاستعداد للتضحية بالروح والوفاء بالوعد، والثبات في مواجهة الأعداء وإدانة ورفض خيانات العملاء والمتساهلين، والتحذير من التفرقة والانفرادية. تختلف نقاط المقاومة في هذه العناصر الخطابية الفاعلة، عند تطبيق قدر من الطاقة، تُحدث تغييراً في مسار الخطاب المقاوم. ومن هنا، فإن التخطيط العقلائي واندفاع المؤشرات العاطفية يظّلان المحور والحرك الأساسي لخطاب الشاعر في معظم القصائد. إذ يمتزج خطابه الفاعل وفكره الإنساني - في معظم إنتاجه الشعري - بالوم والتحفيز، بينما يتشابك الأمل والتمرد في ثنايا العبارات والصور، وتُغيّر مسار الخطاب الموجه نحو المقاومة عبر مستويات مختلفة من الطاقة. لذا، فإن البرنامجية العقلانية واندفاع العلامات الديناميكية ("الشوشية") يشكّلان المحور والحرك الأساسي لخطاب الشاعر في معظم قصائده. يمزج خطاب مفلح الحركي وفكره الإنساني بين التوبيخ والتحفيز في أبياته، بينما يتشابك الأمل والتمرد في حضور متداخل ومتلاطم ضمن عباراته وصوره. هذه السمة المقاومة في خطاب الشاعر العربي تمهد الطريق ل تعالي فاعلي الخطاب، وتجتاز البنى اللغوية للمقاومة والمثابرة والمسيرة لتشكيل مفهوم المقاومة. مثل هذه المقاومة تتيح إعادة تشكيل الأفعال وتمنع جمودها في الإطار الخطابي.

الكلمات الرئيسية: السيميوطيقي، المقاومة اللغوية والخطابية، محمود حسين مفلح، الشعر العربي المعاصر.

* الكاتب المسؤول: m.sabbagh@vru.ac.ir